

Mali Ayrıcalık ve Mali Ayrımcılık Üzerine Tartışmalar: Menstrual Ürünler Erdemli Mal Mıdır?

Özgür SARAÇ¹

Özet

Ayrıcalık ve ayrımcılığın farklılıklarını menstrual ürünlere odaklanarak ortaya koyan bu çalışma, konuyu kanun önünde eşitlik ve adalet ilkesi tartışmaları bakımından mali alana taşıyarak incelemektedir. Sosyo ekonomik amaçlar için hükümetin birer icraat aracı olan vergi harcamalarının ayrımcı değil, ayrıcalıkçı tedbirler olduğunu vurgulayan çalışmada kadınlar için zaruri birer ihtiyaç maddesi olan menstrual ürünlerin temel özellikleri ortaya konulmakta ve hükümetlerin bu ürünlere olan fırsatçı bakış açısı eleştirilmektedir. Menstrual ürünlere yaklaşımın özellikle harcama vergileri bakımından dolaylı ayrımcılık meydana getirdiğini ileri süren çalışma, söz konusu ayrımcılığa 'tampon vergisi' eleştirisine yer vererek değinmekte ve bu ürünlerin tam tersine bir tutum sergilenerek mali ayrıcalık kazandırılan birer 'erdemli mal' olarak ele alınmaları gerektiğini ileri sürmektedir. Betimsel analiz ve yer yer düşünce deneyi yöntemlerinin kullanıldığı çalışmada ayrıca, menstrual ürünler için bir proje önerisi sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Ayrıcalık, Ayrımcılık, Vergi Harcamaları, Menstrual Ürünler, Erdemli Mallar.

Jel Kodu: H0, H41, H49

Debates on Financial Privilege and Financial Discrimination: Are Menstrual Products Merit Goods?

Abstract

This study, which highlights the distinctions between privilege and discrimination, focuses on menstrual products and examines the subject in terms of the principles of equality and justice before the law, extending it to the realm of finance. Emphasizing that government expenditures on tax are not discriminatory but rather privileged measures for socio-economic purposes, the study elucidates the essential features of menstrual products, which are vital necessities for women, and criticizes governments for their opportunistic perspective on these products. The study argues that the approach to menstrual products, especially in terms of consumption taxes, creates indirect discrimination, addressing the criticism of the "tampon tax" and suggesting that these products should be regarded as "virtuous goods" that confer financial privilege through an entirely opposite attitude. Using descriptive analysis and occasional thought experiments, the study also presents a project proposal for menstrual products.

Keywords: Privilege, Discrimination, Tax Expenditures, Menstrual Products, Virtuous Goods.

Jel Codes: H0, H41, H49

ATIF ÖNERİSİ (APA): Saraç, Ö. (2024). Mali Ayrıcalık Ve Mali Ayrımcılık Üzerine Tartışmalar: Menstrual Ürünler Erdemli Mal Mıdır? *İzmir İktisat Dergisi*. 39(2). 409-432. Doi: 10.24988/ije.1271125

¹Doç. Dr. Dokuz Eylül Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü, Buca / İzmir, Türkiye

EMAIL: ozgur.sarac@deu.edu.tr, **ORCID:** 0000-0001-8029-6646

1. GİRİŞ

Mali ayrıcalık ve mali ayrımcılık ayrışmasını ele almanın en pratik yolu, vergi harcamalarıdır. Standart vergi sisteminden olağan sapmalara yol açan vergi harcamaları, hükümetçe belirlenen sosyo ekonomik amaçlara yönelik olarak kullanılan istisna, muafiyet ve indirimlerden meydana gelir¹. Sosyo ekonomik amaçlar, vergi harcamalarına meşruiyet kazandırır. Lakin diğer taraftan oluşan sapmaların mali ayrıcalıklar oluşturduğu da ortadadır. Kanaatimizce vergi harcamalarının sebep olduğu ayrıcalıkları, ulaşılmak istenen sosyo ekonomik amaçları hiçe sayarak eleştirmek ve onları, kanun önünde eşitlik ilkesini ihlal ettikleri gerekçesiyle mali ayrımcılık olarak nitelendirmek hatalıdır. Zira ayrıcalık ve ayrımcılık birbirine yakın, lakin olumlanma bakımından ilki olumlu, ikincisi olumsuz birer kavramdır. Bu nedenle vergi sistemi için oluşan sapmaların ayrıcalık mı, yoksa ayrımcılık mı olduğu teorik bakımdan tartışılmalıdır. Bu tartışma, var olan ön yargıların yanı sıra düşünsel karışıklığı giderme ve literatüre katkı sağlama bakımından önemlidir. Kanaatimizce vergi harcamaları ayrımcı değil, ayrıcalıklı uygulamalardır. Lakin Türkiye'deki pratikler de dahil olmak üzere ülkelerin vergi sistemlerinde ayrımcılık yaratan uygulamalar da vardır.

Olumsuz imaja sahip olan ayrımcılık esasen insan haklarıyla ilgilidir. Ayrımcılığın akla gelen ilk örnekleri *cinsiyet ve ırk ayrımcılığıdır*. Ayrıca dini, siyasi, etnik, mezhep kökenli, dil temelli, servet seviyeli, sınıf esaslı ayrımcılıklar da vardır². Siyasi hak ve özgürlük belgeleri her türden ayrımcılığı yasaklar ve hükümetlere toplumsal ilişkilerin eşitlik ilkesine uygun yaşanmasını sağlama yönünde sorumluluklar yükler. Ayrımcılıkla ilgili literatür incelendiğinde (i) doğrudan ayrımcılık ve (ii) dolaylı ayrımcılık şeklinde ikili bir başlık açıldığı görülür. Buna göre, doğrudan ayrımcılık *'şekli eşitlik'* anlayışının ihlali ve ayrımcılığın tipik görünümüdür ve *"aynı veya benzer konumda olan kişiler arasında fark yaratılması, haksız muamele yapılması"* (Gül & Karan, 2011: 13) ya da *"farklı durumda olanlara aynı muamele yapılması"* anlamına gelir. Doğrudan ayrımcılığın *"haklı olmayan farklı muamele"* şeklinde ifade edilmesi de mümkündür (Akıncı, 2013: 6, 13). Türk vergi sisteminde bu türden ayrımcı uygulamalar yoktur. Tekrar etmek gerekirse, sosyo ekonomik amaçlar uğruna sisteme entegre edilen vergi harcamaları, ayrımcılık değil, ayrıcalık yaratan uygulamalardır. Bu ayrıcalıklar gerekli ve önemlidir. Zira vergi harcamaları, ya fırsat eşitliği³ sağlama ve gelir dağılımını düzenleme ya da iktisadi teşvik oluşturma odaklıdır. Ayrımcılığın diğer bir şekli olan dolaylı ayrımcılıksa *"herkes için aynı şekilde geçerli ve görünüşte tarafsız olan, lakin bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirlerdir"* (Gül & Karan, 2011: 15). Türk vergi sisteminde özellikle dolaylı vergiler alanında bu türden ayrımcı uygulamalar vardır. İşte bu çalışmanın konusunu oluşturan menstrual ürünlerin vergilendirilmesinde izlenen yol ve yöntemler, bu türden ayrımcılığın açık kanıtlarından biridir. Amaç, bu ayrımcılığa dikkat çekmek ve bunu ortadan kaldırmanın gerekliliğini, yol ve yöntemlerini de ortaya koyarak tartışmaktır.

Betimsel analiz ve düşünce deneyi yöntemlerinin kullanıldığı bu çalışmanın temel hipotezi menstrual ürünlerin erdemli birer mal olduğudur. Çalışma, şu şekilde planlanmıştır. Birinci başlıkta ayrıcalık ve ayrımcılık üzerine kavramsal izah verilmekte ve aralarındaki farklılıkları ortaya koyan kısa bir tahlil sunulmaktadır. Bu başlıkta ayrıca ayrımcılık türleri olan doğrudan ve dolaylı ayrımcılık ele alınmaktadır. İkinci başlıkta ayrıcalık ve ayrımcılığın birbiriyle sıklıkla karıştırılan eşitlik ve adalet

¹ Tüm vatandaşların aksine sadece mükelleflere yönelik olan vergi harcamalarının açık bir politika hedefi bulunur. Politika hedefi olmayan istisna, indirim ve muafiyetler, vergi harcamalarının dışında tutulmalıdır (Ma, 2004: 191).

² Birleşmiş Milletler Genel Sekreterliği'nin 1949 tarihli *Ayrımcılığın Başlıca Türleri ve Nedenleri* adlı raporu, ayrımcılıkla ilgili temel metinlerden biri kabul edilmekte ve bu Raporda ırk, renk, cinsiyet, etnik köken, kültürel çevre, dil din, siyasi görüş, ulusal köken, mülkiyet doğum, kast ve sosyal statü ayrımcılık nedeni olan kategoriler olarak sıralanmaktadır (Bkz., UN, 1949: 10-25).

³ Rekabet dışı eşitlik olarak ifade edilen fırsat eşitliği, temel refaha ilişkin eğitim ve sağlık gibi hizmetlerin ayırt edilmeden herkesin erişebileceği şekilde devlet tarafından sunulmasını konu alır (Flew, 1980: 133-134).

ilkeleri üzerinden mali alana yansımaları ortaya konulmaktadır. Üçüncü başlıkta çalışmanın odağını oluşturan menstrual ürünlerin temel özellikleri belirlenmekte ve diğer özelliklerinden baskın olarak bu ürünlerin birer tercih değil, zorunluluk olduğunun altı çizilmektedir. Dördüncü başlıkta menstrual ürünler alanında süregelen dolaylı ayrımcılık ispatlanmakta ve yeni yeni gelişen tampon vergisi eleştirisi özetlenmektedir. Çalışmanın beşinci başlığında menstrual ürünlere yönelik mali ayrıcalık talebi dile getirilmekte ve bu ürünlerin erdemli mal olup olmadıkları tartışmaya açılmaktadır. Altıncı başlıkta hükümetlerin menstrual ürünlere karşı tutumları ortaya konulmakta ve konu, seçilmiş ülke örnekleri üzerinden incelenmektedir. Yedinci ve son başlığında da menstrual ürünlere diğerlerinden çok farklı yaklaşan bir hükümet için doğrudan ve dolaylı birçok getirisi olacağını düşündüğümüz ulusal bir proje önerisi sunulmakta ve çalışma, sonuç bölümüyle tamamlanmaktadır.

2. AYRICALIK VE AYRIMCILIK ÜZERİNE KISA BİR TAHLİL

Türkçe eklemeli bir dil olduğundan bir kelimenin anlamı bazen tek bir harf değişikliğiyle çok farklı yerlere gidebilir. Vergileme alanında birbirine karıştırılmaması gereği sıklıkla vurgulanan *vergi kaçırma* ve *vergiden kaçınmaya* benzer durum, *ayrıcılık* ve *ayrımcılık* kavramları için de geçerlidir. Dikkat edilmediğinde birbirine kolaylıkla karışan ve birbiri yerine kullanılan bu kelimelerin taşıdıkları anlamlar, etimoloji yönüyle ele alındığında aynı kökten türemelerine rağmen oldukça farklıdır. Kelimeler bir başka dile aktarıldığında bu farklılık çok daha net görülebilir. Örneğin İngilizcede ayrıcalık *privilege* iken ayrımcılık *discrimination* şeklinde karşımıza çıkar. Ayrıcalık, *imtiyaz* kelimesiyle özdeştir. Arapçada anlamı 'ayırma', 'üstün tutmak' ve 'yüceltmek' olan *meyz* kökünden türetilen imtiyaz, üstün görülmek ve ayrıcalıklı tutulmak anlamına gelir. İmtiyaz alabilmek için, özel şartların yerine getirilmesi ya da başarı elde edilmesi gerekir. Osmanlıda II. Abdülhamit döneminde kendine tesis ettiği görevi layıkıyla yerine getiren askerlere verilen ve sonradan üstün hizmet madalyasına dönüştürülen *imtiyaz madalyası*¹ buna güzel bir örnektir (TDV, 2000: 240-242).

Ayrıcalığın *özel kanun veya belirli bir kişi veya kurumla ilgili kural* şeklinde ele alınması da mümkündür. Tarih boyunca insanlar eşit şartlarda dünyaya gelmemiştir. Bu, eşitsizliği doğal yapar ve doğal olan şey gerçektir (Güriz, 2013: 15). Lakin ayrıcalık şarta bağlıdır; bir hakta olduğu gibi doğumla başlamaz, sonradan verilir. Yaşam hakkı, seçme ve seçilme hakkı, mülkiyet hakkı gibi doğal veya insani haklar, insan olmaktan ötürüdür; özel durumlardan bağımsız, hiçbir özel koşula dayalı değildir (Yücel, 2010: 337). Haklar sonradan geri alınmazken ayrıcalık sonradan geri alınabilir veya verilirken daha en başından sınırlı bir süre için verilmiş olabilir. Ayrıcalık, belli bir amaç için yasanın olağan işleyişinden hariç tutulmayı düzenleyen yasal bir kavramdır (Uçar, 2016: 338). Yasadan bir tür sapma oluşturan ayrıcalığı düzenleyen yasanın kendisi ya da başka bir yasadır. O yasa ki, ayrıcalık düzenlemesine giderken belli bir amaca yönelir. Belli bir amacın varlığı, ayrıcalığı keyfi olmaktan çıkarır ve ona *meşruiyet* kazandırır. Ayrıcalık olumlu bir kavramdır; üstün tutulma durumu oluşturur. Ayrıcalık, amaca hizmet eden araç konumundadır ve hükümetler yasal düzenleme yapılması yoluyla sosyo-ekonomik hayata müdahale ederken ayrıcalıklar oluşturabilir. Hatta ayrıcalıkların oluşturulma sebebi, bazı durumlarda ayrımcılıktan kaçınma ve hatta ayrımcılığın engellenmesi de olabilir. Nasıl ki, *farklı olanlara aynı muamelenin yapılması* bir tür ayrımcılıksa bunun engellenmesinin yolu da ayrıcalık oluşturmaktır. Bu gerekliliğin izahı, vergilemede *ödeme gücü düşük olan yüksek olana göre daha düşük oranda vergi öder* kuralı koyduğumuzda ortaya çıkar. Buna göre, ödeme gücü düşük olanın daha düşük oranda vergi ödemesi, ona tanınan bir ayrıcalıktır. Dikkat edilirse burada zımni de olsa bir amaç vardır; bu amaç gelirin adilane dağıtılmasıdır. Ayrıca verilen ayrıcalık *kişiye* değil, *ödeme gücüne* yöneliktir ve ödeme gücü düşük olan kişinin ödeme gücü

¹ Osmanlıdaki imtiyaz madalyası uygulamaları hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Eldem, 2004).

yükseldiğinde yararlandığı bu ayrıcalık kendiliğinden sona erecektir. Ya da ödeme gücü yüksek olup bu ayrıcalıktan yararlanamayan kişi, ödeme gücü düştüğünde ayrıcalıktan yararlanır hale gelecektir.

Ayrıcalık meşru olduğundan bir tepki türü olarak mükelleflerde *kabul* davranışı gelişimine zemin hazırlar. Zira ayrıcalık oluşturulurken sübjektif değil, objektif kriterler baz alınır¹ (Öztürk & Ozansoy, 2011: 198-199). İnsanın bir hakka sahip olması, başkalarının da aynı haklara sahip olmasını zorunlu kılar. İnsan haklarını benimseyen, eşitlikçi bir toplumda, haklar bakımından insanlar arasında ayrıcalık olamaz. Her hak, kendisiyle birlikte başkalarının aynı hakkına saygı gösterme ödevini getirir (Emini, 2004: 204). Bu nedenle ayrıcalık; neticenin öznel bir adrese ulaşmasını sağlayacak olan *kişi, sınıf, zümre, soy, sop, aile, sülale* gibi niteliklere değil, neticenin öznel bir adrese ulaşmadığı *kadın erkek, zengin fakir, evli bekar, çocuklu çocuksuz, güçlü zayıf, engelli engelsiz, yerli yabancı, mukim gayri mukim, müslim gayri müslim* gibi niteliklere odaklıdır. İşte bundan ötürü ayrıcalık ve ayrımcılık kavramlarının tek potada eritilmemesi gereği, aklın emrettiği bir zarurettir.

Açık bir kollanma ya da kayırılma durumuna gönderme yapan ayrımcılıksa herhangi bir şarta bağlı olmayan olumsuz bir kavramdır. Ayrımcılık ondan yararlanamayanlar için dışlama ve/veya hakir görülme durumu oluşturur. Hakim olanın yasal zemine oturtsa bile meşruiyet kazandıramadığı bir kavram olarak ayrımcılık, çoğu zaman *sübjektif* bir adrese ulaşır. Lakin bu, gerekli de değildir². Adaletsizlikle ve eşitsizlikle yakından ilişkili olan ayrımcılık, insanların haklarından yararlanmalarını, onları kullanmalarını engelleyen, sınırlandıran, kısıtlayan her türlü düzenleme, uygulama, davranış olarak tanımlanabilir. Ayrımcılık, hukukta bir yasak olarak ifade edilir. Özellikle II. Dünya Savaşından sonraki birçok uluslararası anlaşmada (1965: Her Türlü Irk Ayrımcılığının Ortadan Kaldırılmasına İlişkin Sözleşmesi; 1966: Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Sözleşmesi vb.) ayrımcılık yasaklanmış, anlaşmalara taraf olan ülkelerde kendi ülkelerinde ayrımcılık yapmayacakları ve sözleşmelerde geçen hakların korunması konusunda taahhüt vermişlerdir (Gül, 2012: 119). *Ayrımcılık yasağı*, modern hukuk sistemlerinin temel ilkelerinden biri olan eşitlik ilkesini hayata geçirmek için atılacak adımlar arasında sayılır. Öyle ki; hukuk sistemleri ve dahi insan hakları sözleşmeleri ırk, dil, din, cinsiyet gibi nedenlerle ayrımcılık yapılmasını yasaklar (Turanlı, 2020: 99).

Ayrıcalıklar, ayrımcılığa sebep olabildikleri gibi mevcut ayrımcılıkları engellemek için de kullanılabilirler. Bu ikisi arasındaki farkı belirleyen öz, ayrıcalıklara yüklenen toplumsal amaç ve/veya amaçlarla ortaya çıkar. Nasıl ki, silah denilen araç niyete bağlı olarak savunma veya saldırı amacıyla kullanılabiliyorsa ayrıcalıkların da benzer şekilde kullanımı mümkündür. Buna göre, ayrıcalıkların herhangi bir kamu yararı gözetmeksizin sırf özel yarar sağlamaya yönelik kullanımları, onları ayrımcılığın birer aracı haline getirir. Diğer yandan *pozitif ayrımcılık*³ veya onun yerine kullanılan *özel önlemler* kavramının da açıkça ortaya koyduğu gibi ayrıcalıklar, ayrımcılığın sebep olduğu eşitsizlikleri engellemenin birer aracı olarak da kullanılabilir. Dezavantajlı kişi ya da grupların lehine geliştirilen politika, düzenleme ve uygulamaları ifade eden bu önlemler, dezavantajlı gruba

¹ Nitekim Anayasa Mahkemesi (2013) verdiği bir kararda "Anayasa'nın 10. maddesinde yer verilen eşitlik ilkesiyle eylemli değil, hukuksal eşitlik öngörülmektedir. Eşitlik ilkesinin amacı, aynı durumda bulunan kişilerin kanunla aynı işleme bağlı tutulmalarını sağlamak ve kişilere kanunlar karşısında ayırım yapılmasını ve ayrıcalık tanınmasını önlemektir. Bu ilkeyle, aynı durumda bulunan kimi kişi ve topluluklara ayrı kurallar uygulanarak kanun karşısında eşitliğin ihlali yasaklanmıştır. Kanun önünde eşitlik ilkesi herkesin her yönden aynı kurallara bağlı tutulacağı anlamına gelmez. Durum ve konumlardaki özellikler, kimi kişiler ya da topluluklar için değişik kurallara bağlı tutulursa Anayasa'nın öngördüğü eşitlik ilkesi ihlal edilmiş olmaz" ifadesi yer almaktadır. "Durum ve konumlardaki özellikler" ifadesiyle ayrıcalığın sübjektif değil, objektif kriterler baz alınarak oluşturulduğu vurgulanmıştır (Bkz., 28942 sayılı Resmi Gazete, 2013/123 sayılı karar).

² Ayrımcılığın mali literatürde ulaştığı adres, uluslararası alanda vergi avantajı sağlayan hükümetlerin izledikleri rekabetçi politikalarıdır. Bu tür politikaların geçmişteki karşılığı, siyasi içeriği ağır basan *kapitülasyonlar* olarak bilinir. Ancak literatürde bazı yazarların vergi harcamalarını hedef alarak ayrıcalıkla ayrımcılığı aynı anlamda kullandığı da görülür (Bkz., Aktan, 2019).

³ Türk Dil Kurumu, pozitif ayrımcılığı "*toplumdaki diğer kişiler ile eşit koşullarda yaşamadığı düşünülen belli gruplara çeşitli ayrıcalıklar tanıyarak onları destekleme*" şeklinde tanımlar (TDK, Genel Türkçe Sözlük, <https://sozluk.gov.tr/>, Erişim: 14.03.2023).

sürekli bir imtiyaz tanınması anlamına gelmez, tam aksine mevcut *yapısal eşitsizlik* ortadan kalkana kadar dezavantajlı grubun sadece fırsatlarda değil, sonuçlarda da eşitliğe¹ ulaşmasını amaçlar (Turanlı, 2020: 103).

Ayrımcılık, *doğrudan ayrımcılık* ve *dolaylı ayrımcılık* şeklinde ikiye ayrılabilir.

Doğrudan ayrımcılık (direct/pure discrimination), bir kişi veya grubun, ayrımcılığın yasaklandığı dil, din, etnik köken, cinsiyet, cinsel yönelim gibi nedenlerden birine dayalı olarak insan hak ve özgürlüklerinden aynı veya benzer durumda olduğu diğer kişilerle eşit bir şekilde yararlanmasını ve bunları kullanmasını engelleme ya da zorlaştırma niyet veya etkisine sahip her türlü fark, dışlama, sınırlama veya tercih olarak tanımlanır (Gül & Karan, 2011: 9). Doğrudan ayrımcılık için gereken ilk *şart farklı muamelelerin varlığıdır*. Farklı muameleyi haklı kılan *bir amacın yokluğu* da gerekli olan bir diğer şarttır. Eğer böyle bir amaç varsa, söz konusu olan ayrımcılık değil, ayrıcalıktır. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu ikisi arasındaki fark, keskin ve nettir. Dolaylı ayrımcılık (indirect discrimination), herkes için *aynı şekilde geçerli* ve görünüşte tarafsız olan, lakin bazı kişi ve gruplar üzerinde diğerlerinden farklı olarak veya diğer gruplardan daha fazla olumsuz etkiler yaratan yasal düzenleme, uygulama ve tedbirlerdir. Doğrudan ayrımcılıkla dolaylı ayrımcılık arasındaki en temel fark, birincisinin *farklı muameleyi* ve ikincisinin de *aynı muameleyi* yasaklamasıdır (Gül & Karan, 2011: 10). Doğrudan ayrımcılığı fark etmek genellikle kolaydır. Buna karşılık dolaylı ayrımcılığı fark etmek o kadar kolay olmayabilir, zira görünüşte tarafsız bir uygulama veya kuralın ayrımcı bir etkiye neden olabilecek başka bir ölçüt bulunur (Akıncı Aşçı, 2013: 11). Lakin tarafsızlık örtüsü kaldırıldığında, uygulama veya düzenlemenin sonuçları bakımından ayrımcılık yarattığı görülür (Turanlı, 2020: 100). Doğrudan ayrımcılık subjektif uygulamalarla ortaya çıkarken, dolaylı ayrımcılık objektif bir uygulamanın neden olduğu farklı etkilerin sonucudur.

Ayrımcılığın özellikle dolaylı ayrımcılık şeklinde tezahürü halinde bunun açığa çıkarılması zordur. Zira az önce ifade edildiği gibi ortada *herkesi* hedef alan ve bunlar arasındaki *farklılıkları* gözetmeyen kurallar söz konusu olabilir. Bu bağlamda yeri gelmişken hemen belirtmek gerekirse, Türkiye anayasasının *vergi ödevi* başlığı altında düzenlenen ve ilk fıkrasında yer alan *"herkes, kamu giderlerini karşılamak üzere, mali gücüne göre, vergi ödemekle yükümlüdür"* sözü dolaylı bir ayrımcılığa zemin hazırlamaktadır. Bunun engellenmesi için bu cümlede yer alan herkes'in *mali gücü olan herkese* dönüştürülmesi gerekir. Bu yönlü bir değişiklik, kanun koyucuyu mali gücün ne olduğunu açık seçik ortaya koymak bakımından sorumluluk altına sokacaktır. Buna göre, *mali güç* tanımını vermekle sorumlu olacak olan yasama organının bu sorumluluğunu yerine getirmemesi halinde mantıken vergileme yapılması imkansızlaşır (Saraç & Eroğlu, 2021: 340). Dikkat edilirse imkansızlaşan bu durumun aşılması için dolaylı ayrımcılığın ortadan kaldırılması ön şart olmakta ve bu ön şart, eşitlik ve adalet tartışmalarının bu doğrultuda bir kez daha ele alınmasını gerektirmektedir.

3. EŞİTLİK VE ADALET ÜZERİNDEN MALİ ALANA YANSIMALAR

Eşitlik, eşit olma durumuyken adalet, -eğer benzer akıl yürütme yöntemi uygulanırsa- adil olma durumu olarak açılabilir. Eşitlik, eşit olanları *miktar* odaklı bir anlayışla kavrar. Miktarın matematiksel karşılığıysa çoğu zaman *adettir*. Aynı adette lira, aynı adette eşya, aynı adette hak vb. örnekler çoğaltılabilir. Eşitlik, herhangi bir farklılık barındırmadan kişileri aynı seviyede ele alır. Adaletse *hak* odaklıdır. Matematiksel kolaylık sağlayan miktar yerine buna imkan vermeyen *hakkın* ölçüt haline gelmesi, işleri zorlaştırır. Öyle ki, *herkesin hakkı olanı alması* olarak ele alındığında kimin neyi, ne kadar hak ettiği sorularıyla karşılaşılır ki, bu da bizi kaçınılmaz olarak *göreceliğe* götürür. Genellemenin yoluyla bunun aşılması mümkün gibidir. Örneğin *azdan az, çoktan çok gider* dediğimizde

¹ Sonuçlarda eşitlik, fırsat eşitliğinden farklı olarak başlangıç noktası ve yeteneklerle bağlantılı olmayan, insanların hayattan aldığı tatmini eşitlemeyi, yani sonuçları eşitlemeyi amaçlayan eşitlik anlayışıdır (Bkz., Flew, 1980: 134; Turner, 1997: 37).

göreceliği görünüşte ortadan kaldırırız. Lakin öncelikle *neyin az, neyin çok* olduğu ve sonrasında da *azdan alınacak azın ve çoktan alınacak çokun* ne kadar olduğunu belirlemeye kalktığımızda yine göreceliğe yakalanırız. Bizce bu, görecelikten kurtaramadığımız adaleti tanımlayamama ve dolayısıyla ona çoğunlukla ulaşamamamızın esas sebebidir. Eşitlik ve adaleti hacimleri yönüyle mukayese ettiğimizde eşitliğin adaletten daha dar veya adaletin eşitliği kapsayan bir kavram olduğunu söyleyebiliriz (Erdoğan, 2008; Çeçen, 2020: 52). O halde değerlendirmelerimize eşitlikle başlayalım.

Eşitlik, *şekli eşitlik* ve *maddi eşitlik* olarak ikiye ayrılır¹.

Şekli eşitlik, herkesin tüm verili koşullarıyla eşit olduğu varsayımından yola çıkar, eşit durumda olanların eşit muamele görmesini ve ayrımcılık yapılmadığı sürece, mevcut durumun korunmasını eşitliğin varlığı için yeterli sayar. Zira *şekli eşitlik*, yapısal eşitsizlikleri göz önüne almaz; mevcudu korumaya yönelir. Şekli eşitlik anlayışının hukuki alana yansımaları *kanun önünde eşitlik* şeklindedir ve bu, gerçek eşitliğin sağlanması bakımından yetersizdir. Çünkü şekli eşitlik anlayışı (i) var olan eşitsizlikleri ortadan kaldırmayı benimsemez ve (ii) farklı niteliklere sahip kişileri, toplumdaki baskın kişilerin özellikleri gözetilerek konulmuş kurallara uymaya zorlar (Gül & Karan, 2011: 6). Şekli eşitlik gayrişahsidir ve kişisel özellik, durum ve nitelikleri, yani toplum içindeki yapısal eşitsizlikleri dikkate alınmaz; hatta ayrımcılığı yasaklar ve toplumda halihazırda olanı dikkate almaz (Karan, 2012: 137-138; Güriz, 2013: 8). Örneğin kadınların çalışma hayatına katılımının benimsenmesi, şekli eşitlik anlayışı için yeterlidir. Oysa kadınların doğalarının birer gereği olan menstrüasyon, doğum ve emzirme dönemlerinde çalışmalarının istenip baskılanması halinde çalışma hayatında fırsat eşitliğinden bahsetmek mümkün değildir.

Maddi eşitlikse mevcut farklılıkların gözetilmesi gerekliliğinden yola çıkar; toplumun bu farklılıklar gözetilerek yeniden yapılandırılmasını ve kaynakların dağılımında yeni ölçütler kullanılmasını gerektirir. Maddi eşitlikte hedef, kişi ve gruplar arasındaki farklılıkların göz önünde bulundurulması ve onların *eşit* ve *aynı* sayılmamasına odaklanır. Zira eşitlik ve aynılık aynı şey değildir. Eşitlik, şekli eşitlikte olduğu gibi farklılıkların göz ardı edilerek değil, maddi eşitliğin esas aldığı gibi onların gözetilmesiyle sağlanabilir (Gül & Karan, 2011: 6). Farklılıkların gözetilmesi, farklılıkların sebep olduğu her türden ayrımcılığın önlenmesini ve farklılıklardan kaynaklanan etkilerin bir takım ayrıcalıklarla ortadan kaldırılmasını gerektirir. Görüldüğü üzere geçici özel önlemler², yani *ayrıcalıklar oluşturulması* kendiliğinden *meşruiyet* kazanır.

Aristoteles maddi eşitliğe, eşitsizliklerin giderilmesi için görev biçmiştir. Ona göre, *“insanlar eşit değildirler, adalet en yüksek norm kabul edilirse, herkese aynı şey verilemez. Çünkü eşitsizlik doğaldır ve doğal bir durum olduğundan dağıtıcı adalet (maddi eşitlik) görevini yapabilmek için eşitsizlik ilkesine uygun olarak birine az, ötekine çok şey vermiştir”* (Hırş, 2001: 171). Maddi eşitlikte eşitlik şekli, yani objektif değil; rölatif, yani görecelidir (Güriz, 2013: 8) ve herkese eşit muamele edilmesi doğal duruma aykırıdır (Hırş, 2001: 171).

Şekli eşitlikle maddi eşitlik anlayışı arasındaki farklılığın uygulamaya yansımaları *eylemsizlik* ve *eylem* olarak gerçekleşir. Eğer bunlar devlet anlayışına aktarılırsa ilkinde *tarafsızlık*, ikincisindeyse *müdahale* anlam kazanır ki, bunlar da bizi sırasıyla *laissez faire liberalizmi* ve *sosyal liberalizme* götürür. Sondan açacak olursak sosyal liberalizm (sosyal devlet) müdahalecilik yoluyla var olan eşitsizliklerin ortadan kaldırılmasını, buna karşın *laissez faire liberalizmi* (tarafsız devlet)

¹ Bundan yaklaşık iki bin üç yüz yıl önce Aristoteles tarafından yapılan bu ayrımın günümüzde halen eşitliğin tasnifinde ve eşitliğe ulaşılırken kullanılması ne denli sağlam ve sağlıklı olduğunu gösterir (Gören, 2012: 3280).

² Uygulamada ‘pozitif ayrımcılık’, ‘olumlu ayrımcılık’, ‘olumlu edim’, ‘olumlu önlem’, ‘olumlu eylem’ gibi ifadeler büyük oranda benzer anlam taşırlar (Gül & Karan, 2011: 5).

eylemsizlik yoluyla eşitsizliklerin süregelmesine salık verir. Zira bu ikincileri için eşitlik ve hatta *adalet*, adına şekli eşitlik de denilen kanun önünde eşitlikten ibarettir. Bizce eşitlik ve adalet tartışmalarında derinliği çok daha fazla olan maddi eşitliğin öne çıkarılması gerekir ki, bunun karşılığı *fırsat eşitliğidir*.

Eşit muamele, nitelik farklılığını yok sayarak, örneğin cinsiyet egemenliğinin erkekleri ve kadınları konumlandığı farklı durumları göz ardı ederek, kadınların egemenlik altında olma konumlarını sürekli kılma, hatta güçlendirme eğilimi taşır. Bu, eşitlik kavramının karşısına sıklıkla hakkaniyet ya da *benzerlere aynı, benzemezlere ayrı muamelenin yapılmasını* zorunlu kılan bir adalet kavramının çıkarılmasına yol açar (Varikas, 2015: 133). Lakin hakkaniyet kavramının anlamı, zihinlerde matematiksel bir izah oluşturan eşitlik kavramından oldukça farklı, hatta belirsizdir. Adalet, *herkesten yeteneğine göre, herkese ihtiyacına göre*¹ söyleminin nasıl yorumlandığına bağlı olarak içerik kazanan göreceli bir kavramdır. Bu nedenle *adalet nedir* sorusu, cevapsız kalmış bir sorudur. Lakin bu soru insanın kesin bir cevap bulamasa da onu geliştirebileceği sorulardan biridir (Kelsen, 2013: 431-432). Düşünce tarihi adalet kavramının tanımlanmasına ilişkin çabalarla dolu olsa da adaletin üzerinde uzlaşma sağlanan herhangi bir tanımı yoktur (Aktaş, 2018: 214).

Hukuki eşitlik de denilen kanun önünde eşitlik, burjuva devrimleri ve sonrasında gelişen liberal hukuk düzenlemelerinin temel kavramlarından biridir. Hukuki eşitlik, bir yandan yurttaşlık kavramının oluşması ve devlet açısından eşit muamele etme yükümlülüğüyle bir hak kategorisi, diğer yandan genel anlamda hakları yatay olarak kesen bir kavramdır. Hukuki eşitliği liberal bir hak teorisi eleştirisinin merkezine oturtan diğer önemli bir etken, eşitlik vaadinin liberal hukukun varoluş koşullarının gerçekleştirilmesinde *siyasi bir önkoşul* olarak işlenmiş olmasıdır. Fransız Devriminin kazanımlarından biri olan hukuki eşitlik, burjuva devrimleri ve sonrasında dünyada model haline gelen siyasi ve hukuki rejimlerde önemli bir işleve sahip olmuştur (Wood, 2012: 2'den akt. Sever, 2015: 29). Hukuki eşitlik anlayışının öne çıkarılması, hukuki pozitivizmin kabul görüp gelişmesine imkan sağlamıştır.

*Hukuki pozitivizmin*² adaletin yerine koyduğu kavram, hukuki eşitliktir (Sever, 2015: 30). Hukuki pozitivizm, hukuki gerçeklik içindeki hukuki değer olan adaletin aranmasından vazgeçilmesi anlamına gelir. Bu düşünce tarzı, hukuka değerlendirci açıdan bakmayı bilimsel olmayan bir yaklaşım tarzı sayar ve kendini, bilinçli olarak müsbet hukukun ampirik incelemesiyle sınırlandırır (Keyman, 1978: 23). Dolayısıyla kanun önünde eşitlik, tam da hukuki pozitivizmin arzuladığı gibi gözlemlenebilir bir *olgu* iken adalet, hukuki bir *değerdir*. Hukuki pozitivizm, *olan* ile ilgilenen kanun önünde eşitliği öne çıkarır ve onu hukukun ve hukukçunun temel uğraşı haline getirirken *olması gereken* ile ilgilenen adaletiyse başta felsefe ve ahlak olmak üzere siyaset bilimi ve sosyoloji alanına bırakır. Bu sayede hukukçunun işlevi basitleşir ve ilgili kanunun herkese aynı şekilde uygulanması, *adaletmiş gibi* sunulur.

Adaletin niteliksel anlamı, *herkese özgüllüğüne göre muamele* söylemiyle anlam kazanır ve bu söylem, hiyerarşik bir dünyanın adil paylaşımına (justice distributive) göndermede bulunur. Hakkaniyet hiç kuşkusuz *mutluluğu* hedefler. Nicel bileşenine rağmen, kavramsal alanına hiyerarşilerin yıkılması ütopyasını da dahil eden eşitliğin tersine hakkaniyet, statükonun dönüştürülmesinden ziyade *düzeltilmesine* yöneliktir. Bu bağlamda adalet, kadınların egemenlik altında olma konumlarından

¹ Karl Marx'ın 1875 yılında kaleme aldığı *Gotha Programının Eleştirisi* adlı eserinde yer alan bu dize, adalet tartışmalarının merkezine oturan bir söylemdir. Bu söylem, komünizmin de önemli sloganlarından biridir.

² Hukuki pozitivizm, insan zihninin olguların gözlemini aşan her türlü faaliyetini boş ve değersiz sayar; bunun doğal sonucu olarak da, yürürlükteki müsbet hukukun dışında bir takım hukuk idelerini arama eğilimini reddeder. Her türlü *değer* kavramını araştırma alanlarının dışında bırakan pozitivistler, hukuk biliminin görevini, yürürlükteki hukuk sisteminin tahlil ve açıklanması ile sınırlandırırlar (Bkz. Keyman, 1978: 20). Maalesef bu tutum ülkemizde birçok mali hukuk çalışmasına da yansımış durumdadır.

kaynaklanan gereksinimlerinin karşılanmasına öncelik verme eğilimini taşır (Varikas, 2015: 133). İşte bu noktada kadınlıktan kaynaklanan hijyen ihtiyacının giderilmesini karşılayan menstrual ürünlerin vergilendirilip vergilendirilmemesi, tartışılması zaruri bir konu haline gelir ve böylelikle konu, mali alana taşınmış olur. Konu ayrımcılık olduğunda devletin ve onu yöneten hükümetin ayrımcılıktan kaçınma yükümlülüğü bulunur. Bu negatif yükümlülük, sözleşmelerde ve yasal metinlerde *her türlü tedbir* şeklinde ifade edilir. Ayrıca bu kaçınmanın ötesinde hükümetin *özel önlemler* (ayrıcılıklar) oluşturma gibi bir dizi pozitif yükümlülükleri de vardır. Pozitif yükümlülüklerin bir kısmı ayrımcılığın önlenmesi ve ortadan kaldırılmasına yönelikken özel önlemler olarak adlandırılan ve ayrıcalık oluşturan kısmıysa ayrımcılığın *geçmişten gelen etkilerini* ortadan kaldırarak eşitliği sağlamaya yöneliktir (Gül & Karan, 2011: 7). Konu menstrual ürünler olduğunda hükümetlerin bunlara dair mali tutumu şu *altı farklı* şekilde gerçekleşir:

- Standart vergilendirme (Yüzde 18 KDV),
- Düşük oranda vergilendirme (Yüzde 8 veya Yüzde 1 KDV),
- Sıfır oranda vergilendirme,
- İstisna edip vergilendirmeme,
- Sübvansiyon etme, ve
- Bedelsiz temin edilmesini sağlama.

İlki dışında görece vergisel ayrıcalık sağlayan bu tür düzenlemeler, fırsat eşitliği başta olmak üzere şartlarda ve sonuçlarda eşitlik sağlama amacına yönelir. Zira kadınlar, çocuklar ya da etnik azınlıklar, göçmenler gibi avantajsız ya da ayrıcalıksız gruplar lehine *olumlu ayrıcalık* güden toplumsal programlar, sonuç eşitliğini güvenceye alacak anlamlı bir fırsat eşitliği yaratmak için şartlardaki önemli eşitsizlikleri gidermeyi amaçlar (Turney, 1997: 37). Vergilemede yapılan ayrımcılık yani maddi eşitliğin (dağıtıcı adalet) sağlanması, sosyal devletin temel amacı olan sosyal adaleti sağlama çabasının yansımasıdır (Şahan, 2022: 73). Menstrüasyonu doğal ve kaçınılmaz kılan gerçeklik göz önüne alındığında maddi eşitlik bakımından ilki dışında bir uygulamanın kabul edilmesi gerekir ki, bizce bir hükümet için *en cesur olanı* altıncısıdır. Bu tutumun gerekliliği *menstrual hijyenin önemi ve menstrual ürünlerin özellikleri* ortaya konulduğunda çok daha anlamlı ve anlaşılır olacaktır.

4. MENSTRUAL HİJYEN VE MENSTRUAL ÜRÜNLERİN TEMEL ÖZELLİĞİ: ZORUNLULUK

Menstruasyon kadınların doğurganlık dönemi olan ortalama 15-49 yaş aralığında cinsel hormonların ritmik bir şekilde artıp azalarak oluşturduğu değişimdir (Armağan & Armağan, 2019: 705). Rahim içi dokunun kanla birlikte vajinal yoldan vücut dışına atılmasıyla gerçekleşen adet (regl) kanaması, süresi kişiden kişiye değişiklik gösterse de yaklaşık olarak üç ila yedi gün kadar sürer. Regl öncesinde ve sırasında karın ve bel bölgesinde ağrı, sancı ya da kramp olabilir; ayrıca şişkinlik, ruh halinde değişim ve baş ağrısı da görülebilir (Osayade & Mehulic, 2014; Gómez-Sánchez vd., 2012). Bunlar, kadın işgücünün verimliliği üzerine gelen birer *mevdan okumadır* ve *kadın doğasının* kaçınılmazlarıdır. Menstrual dönem, kadın sağlığı açısından risklerin arttığı bir dönemdir ve kadınlar bu dönemlerinde menstrual hijyen ürünlerine *zaruri ihtiyaç* duyarlar. Menstrual dönemde kadınların kullandığı ürünlerin zamanla geçirdiği gelişimse kabaca şöyledir (Cengiz, 2008):

- Eski Mısır'da keten ipliklerden ve sazlardan oluşturulan rulolar,
- Yunanlı kadınların pamuk yuvarlayarak top haline getirdikleri iplikler,
- Romalı kadınların balmumu veya yağla kapladıkları ince yün tamponlar,
- ABD'de ilk kez 1886 yılında üretilen tek kullanımlık adet bezleri, (Tezgaç Altı Satış)
- Birinci Dünya Savaşı sırasında hemşirelerin kullandıkları yara bandajları, ve nihayet

- 1920'lerle birlikte piyasaya sürülen hijyenik ped ve tamponlar.

Kadınlar için menstrual ürünlere olan ihtiyaç lüks değil, *zorunludur*. Günümüzde konuya hassasiyet gösteren kadın örgütleri *ped lüks değil, ihtiyaçtır* sloganıyla özellikle sosyal medyada seslerini duyurmaya çalışırlar. Kaldı ki, bu ürünlere alternatifmiş gibi görünen geleneksel adet bezlerinin modern yaşam tarzının çalışma ortamında ikame olma özellikleri yoktur. Menstrual ürünler *kozmetik ürün değildir*; zira kozmetik ürünlerin kullanımı tercihe bağlıyken *medikal ürün* özelliği taşıyan menstrual ürünlerin kullanımı *zorunludur* (Crawford & Spivack, 2017: 508). Zorunluluğun kaynağı *biyolojiktir* ve kadınların bunu engellemeleri mümkün değildir. Menstrual hijyen ürünlerinin yokluğu ve/veya bu ürünlerin hatalı kullanımı, kadın sağlığını tehdit eden ve en yaygın hastalık olan *enfeksiyona* sebeptir. Menstrual hijyen ürünleri yardımıyla genital hijyenin sağlanması, genital enfeksiyonların ve sağlığı bozacak ciddiyette sonuçların önlenmesi için en önemli basamaktır (Kahyaoğlu Süt, 2016: 9). Kadınların iş hayatına katılımları bu ürünlerin kullanımına *olmazsa olmaz* (sine qua non) nitelik kazandırmıştır. Regl gören kadınların okula devam etmek, kariyer yapmak, kamusal alanlarda özgürce hareket etmek veya genel olarak anlamlı bir şekilde var olmak için menstrual ürünleri kullanmaları gerekir ki (Bennett, 2017: 195) bizce bir tür *zorunluluk* olan bu konu, aksini belirten keyfiyet yönlü tartışmalara kapalıdır.

Menstrual kap ve adet külotu gibi alternatifleri de olan menstrual ürünler denildiğinde akla ilk gelenler hijyenik ped ve tamponlardır. Teknik birer ürün olmalarının yanı sıra psikolojik birer ürün olan (Cengiz, 2008) hijyenik ped ve tamponlar üretim tekniği belli, ürün *gelişimini tamamlamış* ve büyük ölçüde *standardize edilmiş* ürünlerdir. Saha araştırmalarına göre hijyenik ürünlerde *müşteri sadakati* oldukça yüksektir. Hatta sigaraya bağımlılık sayesinde oluşan *inelastik talebin* hijyenik pedlerde marka sadakatiyle oluştuğuna dair güçlü göstergeler bulunur. Öyle ki, bu ürünlere erişebilen kadınlar, ekonomik kriz dönemlerinde bile memnun oldukları hijyenik ped markalarını genelde değiştirmezler (Cengiz, 2008). Bu ürünlerin var olan şekil ve türlerde sunumu, kadınlar için alışılabilir bir beklentidir. Bu ürünlerde mal farklılaştırması yapılması ancak ve ancak renk, kalınlık, parfümlenme gibi detaylarla mümkündür ve bunlar temel özellik olmadıklarından *teferruattır*. Dolayısıyla menstrual ürünler için yapılması gereken tespit, -bir kez daha belirtmek gerekirse- bunların kadınlar için *zorunlu birer ihtiyaç maddesi* olduğu şeklindedir. İktisat biliminin sınırları içinde hareket edildiğinde bunun anlamı, *inelastik taleptir*. Talebin inelastik özellik kazanmasının üretici açısından avantajıysa *yüksek fiyatlandırma* olabilir. Yüksek fiyatlandırmanın kadınlar açısından anlamıysa *düşük refahtır*. İşte bu noktada birer yönetici olarak *hükümetlerin* sergilediği tutum, oldukça önem taşır. Buna göre, ya olaya *serbestlik* söylemiyle hareket eden piyasa bakımından seyirci kalınmalı ya da *sosyal devlet* anlayışının bir tezahürü olarak *müdahale edilmelidir*.

Her regl döneminde ortalama otuz adet hijyenik ped kullanımı normal kabul edilir. Bazı durumlarda bu sayı azalır. Bunun altında yatan ana sebep ekonomik kaygılardır. Lakin ekonomik kaygılarla ped kullanımında yapılan hataların meydana getirdiği *cinsel yol hastalıkları* için yapılan tıbbi harcamalar ve kullanılan ilaçların yan etkileri hem *genel sağlık* hem de *ekonomik* yönden olumsuzluklar içerir (Kahyaoğlu Süt, 2016: 9). Bir kadın yaklaşık *otuz beş yıl* süren doğurganlık döneminde *on iki bin altı yüz adet* hijyenik pede ihtiyaç duyar. Bunun günümüzdeki ederi ortalama bir rakamla *üç lira* üzerinden hesaplandığında yaklaşık *otuz yedi bin sekiz yüz liradır*. Bu, yaklaşık *yedi asgari ücret* bedelidir¹. Ekonomik özgürlüğü olmayan kadınlar içinse bu tutar oldukça *yüksektir* ve sırf bu sebep bile -tek başına- hijyenik ürünlere erişimi kolaylaştıran yaklaşımların benimsenip hayata geçirilmesini gerektirir. Kadın sağlığı, başta elbette kadınlar olmak üzere genel sağlığın önemli bir parçasıdır. Kolaylaştırıcı yaklaşım, kamunun genel sağlık harcamalarını azaltma işlevi görebilir. Bu

¹ Rodriguez (2021)'e göre regl olan bir kişi, hayatı boyunca adet ürünlerine bin yedi yüz yetmiş üç dolar harcar. Bununla mukayese ettiğimizde yukarıda yaptığımız hesabın üç aşığı beş yukarı doğru olduğunu görürüz.

nedenle *önemsiz gibi görünenin önemi* kavranmalı ve kamu maliyesi araçlarının bu uğurda kullanımına çalışılmalıdır. Oysa ülkemizin de dahil olduğu birçok ülkede menstrual ürünlerin kullanımındaki zorunluluk ihmal edilip görmezden gelinmekte ve bu ürünlere diğer standart ürünlerdeki *tercih özgürlüğü* muamelesi yapılarak şeklen eşit, lakin *haksız vergileme* yapılmaktadır. Yapılan bu haksız vergilemenin literatürdeki karşılığı *tampon vergisi* söylemiyle -bizce haklı- eleştirilere konu olmaktadır.

5. AYRIMCILIĞIN İSPATI: TAMPON VERGİSİ ELEŞTİRİSİ

Menstrüasyonun tercihe dayanmayan *biyolojik* bir süreç olması ve bunun hijyenik imkânlar dahilinde yaşanmasının *toplum sağlığı* alanına girmesi, erişilebilirliği ve *vergilemeyi* tartışmalı hale getirir. Kadınların menstrüasyon sürecinde kullanmaları gereken ürünlere erişimlerinin önündeki kültürel, sosyal, ekonomik ve (mali) engeller, kişisel yaşam deneyimi üzerinde olduğu gibi toplumsal yaşam ve kalkınma çıktıları üzerinde de olumsuz sonuçlar yaratır. Bu noktada menstrüasyon ürünlerinin mevcudiyeti, erişilebilirliği ve özellikle de karşılanabilirliği -kamu maliyesi açısından- önem kazanır (Aslanpay Özdemir, 2021: 37). Menstrual ürünlerin zorunlu birer tüketim malı oldukları halde hükümetlerin bunun aksine tutum benimsemeleri ve vergi sistemlerinde gereken hassasiyeti gözeterek *ayrıcılıklar* oluşturmaya kayıtsız kalmaları özellikle 2015 yılında başta gelişmiş ülkeler olmak üzere az gelişmiş ülkeleri de kapsayan bir dizi küresel eylemi harekete geçirmiş ve bu eylemlerin genelinde *tampon vergisi* söylemi kullanılmıştır.

Hemen belirtmek gerekir ki, herhangi bir ülkede ve herhangi bir zamanda tampon vergisi adı altında resmîyet kazanan veya uygulamaya konulan somut bir vergi yoktur. Tampon vergisi, *eleştirel bir semboldür* ve daha geniş çaplı bir başka söylem olan *pembe vergi*¹ eleştirisinin bir parçasıdır. Tampon vergisi, kadın hijyen ürünlerini regl gören kadınlar için daha yüksek bedelli hale getiren uygulamaları hedef alır. Eleştirel söylemin özünü oluşturan bu vergi, ulusal vergi sistemlerindeki genel satış vergisi (GSV) ve katma değer vergisi (KDV) gibi harcamalara odaklanan dolaylı vergilerin kadınlar tarafından talep edilen menstrual ürünler üzerinden alınan kısmını ifade eder. Ülkelerin vergi sistemleri birbirinden farklılıklar taşıdığından tampon vergisinin ne türden harcama vergileri içinde uygulandığı da farklılaşır. Örneğin ABD, Küba, Libya, Liberya ve Myanmar'da tampon vergisi ulusal ve yerel düzeyde alınan çeşitli satış vergileri içindeyken AB ülkelerinin genelinde ve Türkiye'de KDV içinde temsil edilir.

Tampon vergisi söylemini kullanarak kadın hijyen ürünlerinden alınan standart vergileri eleştirenler kadın hijyen ürünlerinin regl gören kadınlar için *zaruri* olduğunu ve bunların bu şekilde vergilendirilmesinin *dolaylı ayrımcılık* yaratarak çerçeve sözleşme olan *anayasalara* aykırılık teşkil ettiğini savunurlar (Crawford & Spivack, 2017: 492). Tampon vergisini eleştirenler ayrıca kadın hijyen ürünlerinin *tıbbi* birer ürün olarak sınıflandırılıp vergiden *istisna* edilmelerinin özellikle düşük gelirli kadınlara ciddi faydalar sağlayacağı ve bu yolla *dağılım adaletsizliğinin* giderilmesine de katkı oluşacağı iddiasında bulunurlar (D'souza, 2022).

Dünya çapında sekiz yüz milyon kişi herhangi bir anda regl olmakta ve bunlardan beş yüz milyonu, yani *yüzde 62'sinin* yeterli menstrual ürüne erişim sağlayamadan yaşadığı tahmin edilmektedir. Birçok kadın günümüzde halen hükümetleri *ücretsiz* menstrual ürün sağlamadığından regl dönemlerini yönetmek için güvenli olmayan malzemelere başvurmaktadır. Dünyanın dört bir yanındaki regl savunucuları, herkesin regl dönemini *güvenli* ve *onurlu* bir şekilde yönetebilmesini

¹ Toplumsal cinsiyet kodlarından biri olan pembe renginin sebep olduğu fiyat farklılığını ifade etmede kullanılan pembe vergi terimi, haksız fiyatlamaya dikkat çekmede kullanılan bir metafor, bir benzetmedir. Oluşan fiyat farklılığının sebebiyse tahmin edileceği üzere -talep inelastikliği sayesinde- genellikle satıcının yüksek karlılık istemidir. Lakin yüksek fiyatlamada içinde devletin aldığı pay olan vergiler de olabilmektedir. Pembe verginin kavramsal ve teorik çerçevesi için bkz. (Yazıcıoğlu, 2018).

sağlamak için menstrual ürünlerin *vergiden istisna tutulmasına* destek vermektedir (Rodriguez, 2021).

Tampon vergisi eleştirisini sahiplenilenlerin argümanları şu şekilde sıralanabilir (Bennett, 2017: 202-203):

- “*Tampon vergisi bir tür ayrımcılıktır, çünkü kadınların dönemleri üzerinde hiçbir kontrolleri olmadığı halde bir çeşit hijyen ürünü satın alma zorunluluğu vardır*” (ABD Meclis Üyesi Ling Ling Chang).
- “*Bu vergiler adil değildir, zira kadınlar, erkeklerin harcama yapmak zorunda olmadıkları bir şey için harcama yapmak zorundadır*”. Ayrıca “*tamponların kadınlar için vazgeçilmez bir ürün olması nedeniyle tampon vergisinin onlar üzerinde ayrımcı bir etkisi vardır*” (Virginia kanun tasarısının mimarı Mark Keam).
- “*Tampon vergisi cinsiyet eşitsizliğinin bir örneğidir*” (Senatör Melinda Bush).
- “*Tampon vergisi bir tür eşitsiz korumadır*” (Avukat Sandra Kelly).
- “*Tampon vergisi kadınlara yapılan bir haksızlıktır*” (Temsilci Greta Johnson).
- “...”

Dikkat edilecek olursa eleştirmenler ve aktivistler, tampon vergisinin yalnızca kadınlar tarafından kullanılan ve onların sağlık ve esenliği için gerekli olan ürünleri hedef alması nedeniyle kadınlar için haksız bir vergi olduğunu savunurlar (Scala, 2020: 390). Tampon vergisine karşı argümanlarda menstrual ürünlerin kadınlar için zaruri birer mal olduğu ve bu ürünleri vergilendirmenin ayrımcılık yaratan uygulamalara sebep olduğu eleştirileri odak noktasıdır. Ayrımcılığın vergileme alanında haksızlık olduğuyorsa açık ve nettir. Talebin inelastik olduğu bu ürünlerin standart oranda vergilenmesiye bize göre hükümetler için bir tür *fırsatçılıktır*. Hatta birçok ülkede daha az önemli öğeler oldukları tartışmasız olan *erektel disfonksiyon* hapları tutuluyorken menstrual ürünlerin vergilendirilmesi önemli bir *çelişkidir*. O halde *tampon vergisi uygulamalarının sebebi nedir?*

Kestirme cevap, *vergi hasılatında muhtemel kayıplar* ve bunların sebep olacağı finansman zorluklarıdır¹.

Tampon vergisi eleştirisinde 19 Ekim gününün özel bir önemi bulunur. 2019 yılından günümüze ABD başta olmak üzere birçok ülkede bu gün, *Ulusal Regl Günü* olarak kutlanır. #NationalPeriodDay başlık etiketiyle sosyal platformlarda açılan başlıkların yanı sıra çok sayıda mitingün düzenlendiği bu günde tampon vergisine olan eleştiriler dile getirilir. Böylelikle tampon vergisine tepkiler canlılığını korumuş olur ve kadınların bu alanda maruz kaldıkları ayrımcılığa son verilmesi talebi yinelenir. Ulusal girişimler bakımından öne çıkanlardan biri de Kanada’daki Canadian Menstruators (CM) inisiyatifidir. Bu inisiyatifin tampon vergisiyle ilgili mesajları, cinsiyet ayrımcılığı, adalet ve insan haklarıyla ilgili konulara odaklanarak açıkça cinsiyete dayalı bir dil kullanır. Bu inisiyatif basit finansal terimlerle, verginin tüm kadınlar için uzun vadeli finansal etkilerinin altını çizmekte ve

¹ Menstrual ürünlerin vergiden istisna edilmeleri durumunda oluşacak vergi kaybının sanıldığı kadar büyük değildir. Türkiye için bir hesaplama yapıldığında kabaca ortaya çıkan sonuç şudur: TÜİK (2022) verilerine göre Türkiye’deki kadın nüfusu yaklaşık 42,5 milyondur ve bunun yaklaşık 22 milyonu 15-49 yaş aralığında olan regl gören kadınlardan oluşmaktadır. Her kadının ayda bir regl olduğu ve her periyotta yirmi adet hijyenik ped kullandığı varsayılırsa ülkede yıllık hijyenik ped tüketim miktarı 5,3 milyar adettir. Bir adet hijyenik ped fiyatının en uygun ortalama fiyat olan üç lira olduğu düşünülüğünde yıllık yaklaşık 16 milyar liralık hijyenik ped alımı yapılmaktadır. Alınan KDV oranı yüzde 8 olduğuna göre, hijyenik pedler vergiden istisna tutulursa toplam vergi kaybı yaklaşık 1,2 milyar lira olmaktadır. 2022 yılı vergi hasılatının 3,2 trilyon lira olduğu düşünüldüğünde vergi hasılatında oluşacak kayıp yüzde 0,036, yani on binde 3,6 olur. Kısacası hijyenik pedlerin vergiden istisna edilmesinin bütçe gelirleri üzerindeki etkisi oldukça düşüktür.

menstrüasyon ürünlere erişimi, özellikle yoksul kadınlar için engellediğine dikkat çekmektedir (Scala, 2020: 392).

Tampon vergisi eleştirisinin akademik çalışmalarda da yeri gittikçe güçlenmektedir. Örneğin Cotropia ve Rozema (2018: 639) tampon vergisinin kaldırılmasıyla oluşan fiyat etkisini araştırmışlar ve sıfırlanan verginin özellikle düşük gelirli kadınlar için etkili olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Çalışma, tampon vergisinin kaldırılmasıyla menstrual ürünlere ulaşımın kolaylaştığını göstermesi bakımından önemlidir. Spivack (2021: 41) regl döneminde kadın bedeninin kamusal alana uygun hale getirmek için *ekstra düzenlemelere* ihtiyaç duyduğunu iddia etmektedir. Oysa tampon vergisi, kadınların fiziksel ihtiyaçlarını vergilendirerek kadın ve erkek bedenleri arasında fark yaratmaktadır. Crawford ve Waldman (2018) tampon vergisini ABD'deki anayasal hak arama davaları üzerinden incelemekte ve verginin anayasaya aykırı olduğunu savunmaktadır. Tampon vergisi eleştirisinin haklılığı, menstrual ürünlerin erdemli mal olup olmadıkları tartışmasıyla güçlendirilebilir.

6. AYRICALIĞIN TALEBİ: ERDEMLİ MAL TARTIŞMASI

Musgrave ve Musgrave (1989: 57-58), erdemli malları *toplumun üyeleri tarafından talep edilmese bile sağlanması gereken mallar* şeklinde tanımlar ve eğer bireyler bu malların bedelini karşılayacak kadar ödeme yapmak istemiyorlarsa, bu malların devlet eliyle halka *bedelsiz* sunumunu savunur (Rosen & Gayer, 2010: 49). Erdemli malların kişilere sağladıkları özel faydanın yanı sıra sosyal faydaları da oldukça yüksektir. Bu mallar tanımlanırken *sosyal devlet* ve *paternalizm* vurguları öne çıkarılır (Zülfüoğlu & Yılmaz Soydan, 2019: 279). Bu bağlamda gelir dağılımını düzenleme maksadıyla düşük gelirli ve bakıma muhtaç olanlara yönelik sosyal yardımlar, aşevleri, öğrenci yurtları, burslar, öğrenim kredileri, bakım evleri gibi koruyucu hizmetler *sosyal devleti*; eksik bilgilendirme sebebiyle bu tür mallarda oluşan tercih çarpıklığıysa *paternalizmi* açıklar. Tercih çarpıklığının sebep olduğu irrasyonel kullanımın engellenmesi amacıyla getirilen hız sınırlaması, emniyet kemeri ve kask takma zorunluluğu, zorunlu ilkökul eğitimi, aşı kampanyaları, kamu spotları gibi uygulamalar paternalist yaklaşımın bu alandaki somut çıktılarıdır.

Erdemli mallar faydalarının bölünebilirliği yönüyle ele alındığında özel mallara ait *bölünebilir fayda* bilgisine ulaşılır. Lakin her ne kadar bölünebilen fayda sayesinde fiyatlandırma olanağı olsa da bu mallar, piyasa aktörleri tarafından sadece bedelini ödeyenlere sunulur ve böylece eksik üretilmiş olurlar. Bedelini ödeyemeyenlerse bu malların kullanımından mahrum bırakılır. Mahrum bırakılmanın refah kazanımlarını engelleme derecesiyse oldukça yüksektir. Bu kazanımların elde edilebilmesinin yolu devlet müdahalesi olarak şekillenir. Bu müdahale, kişileri belli bir davranışa zorlayan *regülasyonlar* olabileceği gibi eksik üretimin tamamlanmasını hedef alan *kamusal üretim* de olabilir. Buna göre, emniyet kemeri takma zorunluluğu ilkinde, devlet tarafından sağlanan huzurevleri ve öğrenci yurtlarıysa ikincisine örnektir.

Özel mallarla erdemli mallar arasındaki çizgi oldukça incedir. Şöyle ki, erdemli malların piyasada belli bir bedel karşılığında sunumu onları özel mala dönüştürürken piyasada sunulan özel malların devlet tarafından bedelsiz sunumu da o malları erdemli mala dönüştürür. Belirleyici olan, bu malların bireysel faydalarının yanı sıra önemli ölçüde sosyal fayda sağlıyor olmalarıdır. Yoksa ciddi ölçüde sosyal faydaları olmayan özel malların sırf devlet eliyle sunuluyor olması, onların erdemli mal özelliğini kazanmaları için yeterli değildir, kaldı ki devlet eliyle üretilen ticari mallar da olabilir.

Menstrual ürünlerin erdemli mal olmaları yönündeki iddia, kanaatimizce ağırlıklı olarak gelir dağılımını düzenleme işlevi üstlenen sosyal devlet kazanımlarıyla ilişkilidir. Zira regl gören düşük gelirli kadınların bu ürünlere ulaşamamaları kendilerinden başlayıp topluma yayılan *ciddi ölçüde verimlilik* ve *refah kayıplarına* yol açar (Kuhlmann vd., 2019; Schoep vd., 2019). Menstrual ürünlere ulaşamamaları nedeniyle regl dönemlerinde okula gidemeyen kız çocuklarının yaşadıkları dram, bunun en açık kanıtıdır. Ayrıca menstrual ürünlere ulaşamadıkları için hijyenik olmayan yöntemlere

yönelen kadınların başta enfeksiyon olmak üzere yaşadıkları genetal sorunların yol açtığı *işgücü kayıpları* ve bunların tedavisi için ayrılan *kamu kaynakları*, tahsis etkinliğinin sağlanamadığına işaretir (World Bank, 2022a). Bizce konu, toplumsal cinsiyet eşitliğini savunan hükümetler için hassas önemde bir prestij meselesidir.

Erdemli mallara ait şu özellikler menstrual ürünlerin bu tür mallardan olduğunun kanıtıdır:

- *Erdemli mallar pozitif dışsallık yayar.* Menstrual malların kullanımı regl gören kız çocuklarının okullarına devam edebilmelerini sağlamanın yanı sıra regl gören iş kadınlarının verimini artırır. Kaldı ki, böyle bir verim artışı olmasa da kadınların kendilerini özel ve önemli hissetmeleri bile sosyal refah için ciddi kazanımlar sağlar.
- *Üretimi piyasaya bırakıldığında eksik üretim sorunu yaşanır.* Piyasadaki üreticilerin temel hedefi *kârlılık* ve kâra giden yol da *fiyatlamadır*. Menstrual ürünler özel mal olarak görülür ve üretimleri piyasaya bırakılırsa sadece bedelini ödeyebilenlerin ulaşabildikleri mallara dönüşür ve bedelini ödeyemeyenler *tüketimden mahrum edilir*, yani kaynak tahsisi yönüyle eksik üretim sorunu oluşur.
- *Bilgi yetersizliği sebebiyle eksik tüketim sorunu yaşanabilir.* Regl, vajinal alanda gerçekleşen gayri ihtiyari bir realite olduğundan doğal olarak kadın cinselliğinin bir parçası sayılır (Vargün, 2021). Cinsellikse özellikle geleneksel toplumlarda bir tür tabudur ve oluşturduğu bilgi eksikliği yüzünden hatalı ürün kullanımına sebep olabilir. Kadınların hatalı ürün kullanımı menstrual ürün taleplerini çekmelerine yol açtığından eksik tüketime sebep olabilir (Meenakshi, 2020). Erdemli mallar alanında yaşanan eksik tüketim sorunu, eğitim ve zorunlu eğitimde olduğu gibi hukuki cebir sayesinde aşılabılır.
- *Topluma sağladıkları fayda kişiye sağladıklarından yüksektir.* Kadın doğasının kaçınılmaz bir gerçeği olan regl, meydana geldiği zamanda bedensel bir soruna dönüşür. Menstrual ürünlerin kullanımı bu sorunun aşılmasına kısmen de olsa imkan verir ve menstrual ürünler regl gören kadınlara büyük kolaylık; bireysel fayda sağlar. Lakin bu fayda, bireyin dışına taşar ve menstrual ürünler, -sadece kadın nüfusu açısından ele alındığında bile- sosyal fayda sağlama özelliği kazanır. Ezcümle, menstrual ürünlerin sağladığı sosyal fayda, bireysel faydadan yüksektir.
- *Eksik üretim sorununun aşılabilmesi için devlet müdahalesi gerekir.* Regl gören düşük gelirli kadınların bedelini ödeyememeleri yüzünden yaşadıkları *regl yoksulluğu*, tüketimden dışlanmaya sebep olan eksik üretim temellidir. Kaynak tahsisinde etkinliği bozan eksik üretim, menstrual ürünlerin yokluğunda ciddi ölçüde sosyal fayda kayıpları oluşturur ve devletin üretime müdahale ederek ilave üretim yapması veya üretimi piyasa aktörlerine yaptırmayı, bu kayıpları azaltır.
- *Bedelsiz veya maliyetinin altında bir bedelle sunulmaları gerekir.* Menstrual ürünlere ulaşımı engelleyen ana sebep, gelir yetersizliğidir. Dolayısıyla üretimine devlet müdahale ettiğinde bu ürünlerin maliyetinin altında bir bedelle ya da bedelsiz olarak sunulması gerekir. Regl yoksulluğunu sonlandıran böyle bir sunum sayesinde sosyal devlet anlayışı, kadın hayatına kısmen de olsa tezahür etmiş olur.

Menstrual ürünlerin erdemli mallar olduklarını ortaya koyan özelliklerine rağmen ülkemizde de olduğu gibi birçok ülkede bu ürünlere *özel mal* muamelesi yapılmaktadır. Ayrıca birçok ülkede toplumsal cinsiyet eşitliği sağlamayı amaçlayan herhangi bir vergisel ayrıcalık tanınmamakta ve bu ürünler standart vergi oranlarına maruz bırakılmaktadır. Hal böyle olduğunda da görünüşte tüm ürünlere eşit olarak uygulanan vergi oranları, kadınlara dolaylı ayrımcılık yapılmasına yol açan uygulamalara dönüşmektedir.

7. SEÇİLMİŞ ÜLKE UYGULAMALARI

Menstrual ürünler veya bunların temel girdileri üzerindeki vergi oranlarının indirilmesi veya bunların tamamen ortadan kaldırılması her geçen gün önemini artırmakta ve konu, küresel ölçekli bir gündem oluşturmaktadır. Böyle bir gündem oluşumunda yaşanan ayrımcılığı ispatlayan ve bunu tampon vergisi söylemi altında savunan akademisyen, aktivist ve politikacıların etkileri büyüktür. Kadınların haklarını, sivil toplum örgütleriyle organize olarak aramaları da bu etkiyi güçlendirmektedir. Menstrual ürünlerin vergilendirilmemesi talebi, özellikle beşinci sıradaki *toplumsal cinsiyet eşitliği* ve altıncı sıradaki *temiz su ve sanitasyon* hedefleri kapsamında Birleşmiş Milletler *Küresel Kalkınma Hedefleri*¹ ile de uyumludur.

Ülkelerin menstrual ürünlerin vergilendirilmesi hususundaki yaklaşımları birbirinden farklıdır. Tampon vergileri ve bu konuda gerçekleştirilen kampanyalarla ilgili *periodtax.org* web sitesi, kapsamlı bir veri tabanı hazırlamıştır. Bu bölümde kullanılan veriler aksi belirtilmedikçe bahsi geçen siteden temin edilmiştir. Verilerin güncelliğinin kontrolü, veri tabanındaki kaynağa erişim sağlanarak teyit edilmiştir.

- **Avrupa Birliği (AB), İrlanda, Birleşik Krallık**

Avrupa Birliği bütçesi gelir kalemleri içinde KDV özel bir konuma sahip olduğundan AB Komisyonu, KDV indirimlerine sıcak bakmamaktadır. Nitekim AB hukuku, üye ülkelerde KDV'nin yüzde 5'in altına düşürülmesini yasaklamıştır. Ayrıca mevcut kurallar gereği diğer tüm üyeler kabul etmedikçe üye devletlerin bir ürüne sıfır KDV oranı uygulamasına izin verilmemektedir. Bu nedenle AB ülkeleri içinde yüzde 5'in altında menstrual ürünlerden vergi alan bir ülke yoktur. Avrupa kıtasında Belçika (yüzde 6), Hollanda (yüzde 6), Portekiz (yüzde 6), Fransa (yüzde 6), Almanya (yüzde 7), Malta (yüzde 8), Polonya (yüzde 8), Estonya (yüzde 9), Slovakya (yüzde 10), Slovenya (yüzde 10), İspanya (yüzde 10) gibi ülkeler menstrual ürünleri düşük oranlarda vergilendirmektedir. Menstrual ürünlere nispeten yüksek vergi uygulayan ülkelerse Lüksemburg (yüzde 17), Romanya (yüzde 19), Bulgaristan (yüzde 20), Çekya (yüzde 21), Litvanya (Yüzde 21), Letonya (yüzde 21), İtalya (yüzde 22), Yunanistan (yüzde 23), İzlanda (yüzde 24), Finlandiya (yüzde 24), Hırvatistan (yüzde 25), İsveç (yüzde 25), Danimarka (yüzde 25), Macaristan (yüzde 27) şeklinde sıralanır (Bkz., Flourish, 2023).

İrlanda 1973 yılında AB üyesi olurken menstrual ürünlere *sıfır vergi* uygulayan bir ülke konumunda olduğundan üye olduktan sonra da bu uygulamasına devam etmiş ve AB müktesebatı dışında kalmıştır. İrlanda'da halen menstrual ürünler vergi dışında tutulmaktadır.

Birleşik Krallık (İngiltere, Galler, Kuzey İrlanda ve İskoçya) ülkeleriyse bu konuda öncü bir rol üstlenerek Brexit sonrasında vergi oranını 2021 yılı itibarıyla *sıfıra* indirmiştir (HM Treasury, 2021). Avustralya ve Yeni Zelanda da benzer biçimde menstrual ürünleri vergilendirmemektedir. İskoçya ise 15 Ağustos 2022 tarihinde bu ürünlerin herkes için *ücretsiz teminini* sağlayan bir yasayı hayata geçirmiştir. Regl Ürünleri Yasası (The Period Products 'Free Provision' Act) olarak isimlendirilen bu yasayla ülkede regl yoksulluğunun sonlandırılması amaçlanmıştır. Yasa sayesinde belediyeler başta olmak üzere eğitim kurumlarının bu ürünleri ihtiyacı olan kadınlara herhangi bir bedel olmadan; ücretsiz sunmaları sağlanmıştır.

¹ Üye ülkelerin 2030 yılı sonuna kadar ulaşmayı amaçladıkları on yedi (17) hedeften oluşan küresel eylem çağrısıdır. Sosyal, kültürel ve ekolojik sorunların çözümüne odaklanan bu hedefler 2016 yılında 193 ülkenin katılımıyla yürürlüğe girmiştir. Küresel Kalkınma Hedefleri hakkında daha geniş bilgiler için bkz., (Birleşmiş Milletler Türkiye, 2022).

- **Asya Ülkeleri**

Bangladeş, menstrual ürünlerin ülkedeki üretimini artırmak amacıyla bu ürünlerin hammaddeleri üzerindeki KDV'yi geçici olarak kaldırmıştır. Butan, Hindistan, Lübnan, Malezya, Maldivler ve Güney Kore, menstrual ürünlerden alınan vergileri kalıcı olarak kaldıran diğer ülkelerdir. Kuzey Kore ve Vietnam, menstrual ürünleri daha düşük oranda vergilendirmektedir.

- **Afrika Ülkeleri**

Kenya, 2004 yılında menstrual ürünler üzerindeki vergileri kaldırmaya başlamış ve 2016 yılına kadar ithal edilen menstrual ürünler ve menstrual ürünlerin ülkedeki üretiminde kullanılan hammaddeler üzerindeki vergiyi sıfırlamıştır. Nijerya ülke içinde üretilen menstrual ürünler üzerindeki vergileri kaldırmıştır. Bu öncü ülkeler dışında Afrika kıtasında menstrual ürünlerden alınan vergileri kaldıran diğer ülkeler Lesotho, Malavi, Mauritius Cumhuriyeti, Namibya, Ruanda, Güney Afrika, Tanzanya ve Uganda olmuştur (World Bank, 2022b).

- **Güney Amerika Ülkeleri**

Guyana ve Kolombiya dışında tampon vergi oranıyla genel KDV oranları arasında bir farklılık bulunmamaktadır. Guyana'da 2017, Kolombiya'daysa 2018 yılında tampon vergileri kaldırılmıştır. En yüksek oranda vergi uygulayan ülkeyse yüzde 22 oranıyla Uruguay'dır.

- **ABD ve Diğer Kuzey Amerika Ülkeleri**

Ülkenin menstrual vergileme tarihi, bir eyalette başlayan bir vergi protestosunun (tax revolt) diğer eyaletlere yayılması üzerinden okunabilir. Regl vergilerinin protesto tarihiyse 2015 yılında Ohio'da eyalet düzeyinde satış vergisini kaldırma girişimleriyle başlamış, ancak başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Ohio'dan başlayan protestolar 2016'da New York'a sirayet etmiş ve başarılı olmuştur. O zamandan günümüze ülkede giderek daha fazla eyalette tampon vergilerinin kaldırılmasıyla ilgili çok sayıda kampanya yürütülmektedir.

28 Temmuz 2022 itibariyle ülkede yirmi üç eyalet menstrual ürünleri satış vergileri kapsamına almıştır. Yirmi bir eyalet ve ilave olarak Washington D.C. bu ürünleri vergilerden muaf tutmaktadır. Diğer beş eyaletteyse satış vergisi yoktur (allianceforperiodsupplies.org).

ABD dışında Kuzey Amerika ülkelerinde menstrual ürünlere vergi uygulamayan ülkeler Meksika, Bahamalar, Jamaika ve Trinidad Tobocco'dur.

- **Türkiye**

Türkiye'de hijyen ped ve tamponlar KDV kapsamında vergilendirilir. Bu ürünlere uzun süre, uygulamadaki en yüksek oran olan yüzde 18'lik KDV uygulanmıştır. 28 Mart 2022 tarihli bir Cumhurbaşkanlığı kararıyla bu ürünler II Sayılı listeye alınmış ve böylece yeni bir gelişme olarak yüzde 8'lik KDV'li ürünler listesine eklenmiştir.

Örneklerden de görüldüğü üzere ülkelerin menstrual ürünlere getirdikleri vergisel ayrıcalıklar, yani vergi harcamaları geniş bir yelpaze içinde uygulanmakta ve bu ayrıcalıklar sayesinde bizim bu çalışmanın önceki sayfalarında vurguladığımız gibi var olan ve süregelen dolaylı ayrımcılık ortadan kaldırılmaya çalışılmaktadır. Ülkeler arasında regl yoksulluğunu ortadan kaldırmak için İskoçya'nın ürünleri ücretsiz olarak sunması, üstelik bu ürünlerin erişiminde herhangi bir başvurunun bile istenmemesi, ülkeyi ilk sıraya koymaktadır. Afrika ve Asya'daki gelişmekte olan ülkelerin bu konudaki girişimleri de son derece önemlidir. Birçok Güney Amerika ve Kuzey Avrupa ülkeleriye bu konuda gerekli düzenlemeleri yapmaya henüz başlamamışlardır.

7. ULUSAL BİR PROJE ÖNERİSİ

Erdemli mal özelliği taşıdığına dair çok güçlü kanıtlar olan menstrual ürünlerin ülkemizde Hükümetin organize edeceği bir üretim ve lojistik ağı sayesinde regl gören kadınlara ulaştırılması mümkündür. Anayasa'nın 10'uncu maddesi bu hususa ait gereken yasal zemini zaten sağlamış durumdadır. Ayrımcılık yasağı ve kanun önünde eşitlik ilkeleriyle de ilişkili olan anayasal hüküm şöyledir:

Madde 10

Herkes, dil, ırk, renk, cinsiyet, siyasi düşünce, felsefi inanç, din, mezhep ve benzeri sebeplerle ayırım gözetilmeksizin kanun önünde eşittir.

(Ek fıkra: 7/5/2004-5170/1 madde) Kadınlar ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet, bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür. (Ek cümle: 7/5/2010-5982/1 madde) Bu maksatla alınacak tedbirler eşitlik ilkesine aykırı olarak yorumlanamaz.

[...]

2004'te getirilen ek fıkrayla özellikle *toplumsal cinsiyet eşitliğine* dikkat çekilmiş ve kadın-erkek eşitliği metne alınarak devlete bu eşitliği sağlama görevi verilmiştir. Hükme göre, Hükümetin menstrual ürünler hususunda inisiyatif alıp bunları regl gören kadınlara bedelsiz ulaştırması, anayasal bir görev mahiyetindedir. 2010'da getirilen ek cümleyle devlet tarafından alınacak tedbirlerin, yani bir anlamda ayrıcalık yaratan müdahalelerin eşitlik ilkesine aykırı olmadığı belirtilmiştir. Lakin bu tür düzenlemelerin etkisi oldukça belirsizdir. Zira kanun önünde eşitlik ilkesi, toplumda kökleşmiş ayrımcı tutumları ya da yapısal eşitsizlikleri ortadan kaldırmaya dönük bir vizyona sahip değildir (Karan, 2020: 20).

Türkiye, menstrual ürünler için gerekli temel girdi olan pamuğun üretilmesi bakımından ciddi avantajlara sahiptir. Sadece Söke ovası ve çiftçileri bile üretim için gereken donanım ve bilgi bakımından yeterli seviyededir. Ped ve tamponlar üretim tekniği belli ve ürün gelişimini tamamlamış, standart ürünlerdir. Bu ürünlerin kamu girişimciliği yoluyla üretimi, başta istihdam olmak üzere bölgesel gelişme bakımından da stratejik öneme sahiptir. Üretilen menstrual ürünlerin ülke genelinde kadınlara erişimini sağlamak başlı başına bir Hükümet başarısı özelliğindedir. Kamusal düzenlemeler yapılması, lojistik ağların kurulması ve bu ürünlerin özellikle kırsal bölgelere iletilmesi her biri ekonomik katkılar sağlayan birer faaliyettir. Ayrıca maddi sıkıntılar sebebiyle bu ürünlere ulaşamayan kadınların yıllık bazda kaybolan emeklerinin bile bu yolla tekrar ekonomiye ve sosyal hayata kazandırılması ayrı birer kazanımdır.

Menstrual ürünleri kamu iktisadi teşebbüsleri yoluyla üreten, bunları ülke genelinde kadınlara bedelsiz eriştiren, bu ürünleri yoksul ülkelere bedelsiz olarak ihraç eden bir hükümetin dünya kamuoyunda edineceği imajı ülke prestiji bakımından değerlidir. Türkiye, geçmişte buna benzer dersler veren bir ülke olmuştur. Örneğin Türkiye'de kadınlar 1934 yılında birçok gelişmiş ülkenin de öncesinde seçme ve seçilme hakkı elde etmiştir. Ülke imajı için son derece önemli olan buna benzer gelişmenin menstrual ürünlerin kadınlara bedelsiz erişimi sağlanarak tekrarlanması ve diğer ülkelere model olması mümkündür. Bu nedenle bu çalışmanın projelendirilmesi sayesinde ciddi kazanımlar elde edilebilir. Ayrıca konu birbirini destekleyen farklı projeler kapsamında da ele alınabilir.

Geliştirilecek projelerin cevap bulması gereken soruların başında muhtemelen bu türden bir geçişin sebep olacağı vergi hasılatı kayıpları gelecektir. Bunun yanı sıra menstrual ürünlerin devlet eliyle üretimine ait işletme maliyetlerinin ve lojistik ağların oluşturulma maliyetleri de hesaplanmalıdır. Menstrual ürünlerin şehirlerde metro istasyonları gibi umumi alanlarda kadınların erişim sağlayabilecekleri pedmatiklerin teknik maliyetleri de hesaba alınması gereken konulardır. Devletin

üretim girmesiyle özel sektörde meydana gelecek dışlama maliyetleri de hesaba alınmalıdır. Bunun dışında başta üretim ve istihdam alanında elde edilebilecek kazanımlar, regl gören kadınlar için oluşan maddi olmayan faydalar, ülke prestiji açısından sağlanacak olan kazanımlar da hesap edilmelidir. Önerimizin bir yatırım projesi olarak görülmesi ve fayda-maliyet analizi yoluyla olabilirliğinin araştırılması, bizce atılması gereken ilk adımdır.

8. SONUÇ

Mali alanda kullanılan ve genel olarak istisna, muafiyet ve indirimlerden oluşan vergi harcamaları, ayrımcılık değil, ayrıcalık yaratan ve sosyo-ekonomik amaçlara ulaşmada birer politika aracı olan, 'yasal' düzenlemelerdir. Ezcümle *vergi harcamaları, devletin kendi eliyle yarattığı kayıtdışıdır*. Devlet, yasa koyan bir kurumdur ve doğası gereği kayıtdışı yaratamaz. Eğer kamusal faaliyetlerde illa bir kayıtdışı aranacaksa bunun öznesi, devlet değil, yöneticilerdir. Hukuk devletinde yöneticiler de kurallara tabidir ve varsa kural dışlıkları cezalandırılır. Bu nedenle belli bir ülkede ve zamanda *olan* (pozitif) ile ilgili gerçeklikten hareketle *olması gereken* (normatif) alana dair çıkarımlar yapılması hatalıdır. Düşünceyi mantıken disipline eden bu kural, İskoç filozof David Hume (1711-1776) tarafından ortaya atılmış ve literatüre *Hume yasası* olarak geçmiştir. *Olandan olması gereken çıkmaz* şeklinde özetlenen ve Hume giyotini de denilen bu yasa, olgusal önermelerle (yani olan) ahlaki önermeler (yani olması gereken) arasında önemli bir fark olduğunu ve olgusal alandan ahlaki alana geçişin muğlak (belirsiz, karışık, çapraşık) olduğunu belirtir. Olgular dünyasını değerler dünyasından ayıran Hume'ye göre, ahlaki ve değerlendirici olmayan olgusal önermelerden mantıksal olarak ahlaki önermeler çıkarılamaz. Bu nedenle, yönetim sorunlarının aşılması için yönetim aygıtı olan *devlete* dair sınırlandırıcı düzenlemelere değil, yönetim yetkisini kullanan *hükümete* dair sınırlandırıcı düzenlemelere ihtiyaç bulunur. Benzetmeyle vurgulamak gerekirse araç değil, aracı kullanan sınırlandırılmalıdır.

Ayrımcılık ve ayrıcalık birbirine yakın ve birbiriyle karışan iki kavramdır. Bunlardan ilki olumsuz, ikincisiyse olumlu bir anlam taşır. Hükümetin sosyo-ekonomik hayatı şekillendirebilmesi, yani sorunların çözümüne dair politikalar üretebilmesi için *müdahalesi* kaçınılmazdır. Tarafsız bir politika yoktur ve bu, mali alana dair politikalar için de geçerlidir. İstisnasız her başarılı politika, benimsediği amaç ya da amaçların gerektirdiği davranış değişikliklerine sebep olur. İstenenin olmasını sağlayan bu değişimleri, ayrımcılık olarak nitelendirmek hatalıdır. Kaldı ki, *en iyi politika politikasızlıktır* şeklinde ifade edilen *Lucas kritiği* bile, olası bir ayrımcılığa değil, önceden açıklanan ve kişileri zora sokacak politikalara karşı ekonomik aktörlerin önlemler alacağını ve izlenen politikaların sonuçsuz kalacağına dikkat çeker.

Sosyal hayat eşitsizliklerle ilerler. Ayrıcalıkları ayrımcılık olarak gören akıl, kanun önünde eşitliği savunarak var olan bu eşitsizliklerin süregelmesine zemin hazırlar. Sosyal hayattaki eşitsizliklerin en dramatik olanlarına sınıf olarak emekçiler, yaş olarak çocuklarla yaşlılar ve cinsiyet olarak kadınlar maruz kalır. Bizce sosyal hayatta emeğiyle geçimini sağlamak zorunda olan çocuk yaştaki kadınların maruz bırakıldığı eşitsizlik kadar ağırı yoktur. Bu eşitsizliklerin ortadan kaldırılması için hükümet, pek tabii ki çeşitli ve etkili müdahale araçlarına sahiptir. Regülasyonlar ve vergiler başta olmak üzere sübvansiyonlarla sosyal hayatın regl gören kadınlar lehine, ayrıcalıklar oluşturularak düzenlenmesi, hayati önem taşır. Zira kadın bedeninin bir doğası olan regl, engellenemeyen zaruri bir olgudur. Regl yoksulluğu, kadınların periyodlarında kullanmaları zorunlu olan menstrual ürünlere erişememeleri sebebiyle ortaya çıkar ve başta kadınlar üzerinde mikro ölçekli, sonrasında işgücü verimlilik kayıpları ve hatalı ürün kullanımı yüzünden oluşan hastalıkların tedavi masraflarından kaynaklı, makro ölçekli sorunlara yol açar. Menstrual ürünlerin talebi, regl gören kadınlar için inelastiktir ve bu ürünlerin piyasa eliyle sunulması yüksek fiyatlamaya, dolayısıyla da toplumsal refah kayıplarına sebep olabilir. Kadınlardan gelen talebin inelastik olduğu bu ürünlerin standart şekilde vergilendirilmesiyse dolaylı ayrımcılık yaratır ve bizce hükümetlerin sergiledikleri bu tavır, açık bir

fırsatçılıktır. Hükümetlerin hizmet sunabilmek için gelirlere ihtiyaçları olduğu ortadadır, lakin hükümetlerin regl gören kadınlara da hizmet sunmaları gerektiğini hatırlamaları lazımdır.

Menstrual ürünler erdemli birer maldır. Bu ürünlerin topluma sağladığı kazanımlar, kişiye sağladıklarından fazladır. Pozitif dışsallık yayan bu malların üretimi, kar saikiyle hareket eden firmalara bırakıldığında regl yoksulluğuna sebep olan eksik üretim sorununun ortaya çıkması kaçınılmazdır. Diğer yandan, kadın cinselliğinin bir parçası olan regl, tabu olarak görüldüğünde menstrual ürünler hususunda bilgi eksikliği ve bunun yol açtığı eksik tüketim sorunu oluşabilir. Kaynak tahsisinde etkinsizliğe sebep olan eksik üretim ve eksik tüketim sorunlarının aşılabilmesi için bu ürünler alanına devlet müdahalesi gerekir. Başta düşük vergileme olmak üzere bu ürünlerin vergi dışına çıkarılması, maliyet bedelinin altında ve hatta bedelsiz olarak devlet eliyle sunulması sonuçlarda eşitliğin ve sosyal devletin temel amaçlarından biri olan sosyal adaletin tesis edilmesine katkı sağlayacaktır. Son yıllarda tampon vergisi eleştirisiyle küresel ölçekte oluşan tepkiler, bazı ülkelerde bu alanda ilerlemeler kaydedilmesine ön ayak olmuştur. Hükümetler yeni yasal düzenlemelerle menstrual ürünlere vergisel ayrıcalıklar getirmektedir. Bu alanda en ileri giden, en cesur ülke Britanya içinde yer alan İskoçya'dır. Ülke, başta yerel yönetimler olmak üzere lise ve dengi okullar eliyle menstrual ürünleri regl gören kadınlara bedelsiz olarak sunmaktadır. İskoçya'nın hayata geçirdiği bu uygulama tüm ülkelere olduğu gibi Türkiye için de bir modeldir. Türkiye, menstrual ürünlerin hammaddesi olan pamuk ve tekstil işleri bakımından avantajlı bir konumda olduğundan konunun ulusal bir proje kapsamında ele alınması mümkündür. Ayrıca menstrual ürünlerin üretimi ve dağıtımı hususunda tekrar gündeme gelen kamu girişimciliği önemli bir seçenek olabilir. Kamu girişimciliği, olanı değiştireceğinden ve sektörel açıdan önemli bir yapı değişimi yaratacağından bu alana dair oluşacak kazanım ve maliyetlerin teknik yönlerden ele alınmasını gerektirir. Kamu girişimciliğinin geçmişe ait olduğu doğrudur, lakin edinilen tecrübeler ışığında ya da yapılan hataların tekrarlanmayarak yeni bir kamu girişimciliği anlayışı geliştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Akıncı Aşçı, N. (2013) Türk ve Avrupa Birliği Hukukunda Dolaysız Vergilerde Ayrımcılık Yasağı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Akıncı, N. A. (2013). Türk ve Avrupa Birliği Hukukunda Dolaysız Vergilerde Ayrımcılık Yasağı, Beta Basım Yayım Dağıtım, İstanbul.
- Aktan, C. C. (2019). Mali Ayrımcılık: Keyfi Devlet, Vergi Ayrımcılıkları ve Vergi Ayrımcılığı, Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Aktaş, S. (2018). Hayek'in Hukuk ve Adalet Teorisi, Liberte Yayınları, Ankara.
- Alliance for Period Supplies (2022). What is the Tampon Tax?, <https://allianceforperiodsupplies.org/tampon-tax>, (Erişim: 20.09.2022).
- Armağan, A. & Armağan, N. (2019). Tampon Vergisi: Mali Feminizm Üzerine Bir İnceleme, II. Kadın ve Hukuk Sempozyumu Bildiri Kitabı Cilt: 1, Türkiye Barolar Birliği, Ankara, 705-728.
- Aslanpay Özdemir, E. (2021). Menstrüasyon Ürünlerinin Vergilendirilmesine Toplumsal Cinsiyet Perspektifinden Bakmak, İktisat ve Toplum, Sayı: 31, 37-48.
- Bennett, J. (2017). The Tampon Tax: Sales Tax, Menstrual Hygiene Products, and Necessity Exemptions. *The Business, Entrepreneurship & Tax Law Review*, 1(1), 183-215.
- Birleşmiş Milletler Türkiye. (2022). Sürdürülebilir Kalkınma Amaçları, <https://turkiye.un.org/tr/sdgs>, (Erişim: 20.09.2022).
- Cengiz, D. (2008). Tabular 30 Yılda Yıkıldı 200 Milyon Dolarlık Ped 18 Milyon Kadına Ulaştı, 14 Eylül 2008 tarihli Hürriyet Gazetesi, <https://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/tabular-30-yilda-yikildi-200-milyon-dolarlik-ped-18-milyon-kadina-ulasti-9891687>, (Erişim: 14.03.2023).
- Cotrovia, C. & Rozema, K. (2018). Who Benefits from Repealing Tampon Taxes?, *Empirical Evidence from New Jersey*, *Journal of Empirical Legal Studies*, 15(3), 620-647.
- Crawford, B. J., & Spivack, C. (2017). Tampon Taxes, Discrimination, and Human Rights. *Wisconsin Law Review*, 2017(3), 491-550.
- Crawford, B. J., & Waldman, E. G. (2018). The Unconstitutional Tampon Tax, *University of Richmond Law Review*, (53), 439-489.
- Çeçen, A. (2020). Adalet Kavramı, Astana Yayınları, Ankara.
- D'souza, D. (2022). What is the Tampon Tax?, <https://www.investopedia.com/tampon-tax-4774993>, (Erişim: 15.03.2023).
- Eldem, E. (2004). İftihar ve İmtiyaz: Osmanlı Nişan ve Madalyaları Tarihi, İstanbul: Osmanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi.
- Emini, M. E. (2004). Hak Kavramı, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (12), 203-216.
- Erdoğan, M. (2008). Adalet ve Eşitlik. *Muhafazakâr Düşünce*, 4(15), 9-22.
- Flew, A. (1980). Who are the Equals? *Philosophia*, 9(2), 131-153.
- Flourish (2023). Value Added Tax Rates Applied to Women's Hygiene Products in Europe (31 March 2022), https://public.flourish.studio/visualisation/5490579/?utm_source=embed&utm_campaign=visualisation/5490579, (Erişim: 15.03.2023).

- Gómez-Sánchez P.I., Pardo- Mora Y.Y., Hernández-Aguirre H.P., Jiménez-Robayo S.P., Pardo-Lugo J.C. (2012). Menstruation in History, *Invest Educ Enferm*, 30(3), 371-377.
- Gören, Z. (2012), Genel Eşitlik İlkesi, Prof. Dr. Cevdet Yavuz'a Armağan, İstanbul: Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmalar Dergisi, Özel Hukuk Sempozyumu Özel Sayısı. 3279-3301.
- Gül, İ. I. & Karan, U. (2011). Ayrımcılık Yasağı: Kavram, Hukuk, İzleme ve Belgeleme, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.
- Gül, İ. I. (2012). Hukukta Ayrımcılık Yasağı, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde, Derleyenler: Kenan Çayır ve Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 117-133.
- Güriz, A. (2013). Adalet Kavramının Belirsizliği, Adalet Kavramı içinde, Hazırlayan: Adnan Güriz, Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara, 7-37.
- Hırş, E. (2001). Hukuk Felsefesi ve Sosyolojisi Dersleri, Uyarlayan: Selçuk Baran, Üçüncü Tıpkı Basım, Banka ve Ticaret Hukuku Araştırmaları Enstitüsü, Ankara.
- HM Treasury, (2021). Tampon Tax Abolished from Today, <https://www.gov.uk/government/news/tampon-tax-abolished-from-today>, (Erişim: 20.09.2022).
- Kahyaoğlu Süt, H. (2016). 18-49 Yaş Arası Kadınlarda Genital Hijyen Davranışları İle Genital Enfeksiyon Arasındaki İlişkinin İncelenmesi, Düzce Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 6 (1) , 8-13.
- Karan, U. (2012). Eşitlik İlkesi ve Ayrımcılık Yasağı: Hukuksal Çerçeve, Ayrımcılık Çok Boyutlu Yaklaşımlar içinde, Derleyenler: Kenan Çayır ve Müge Ayhan Ceyhan, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 135-146.
- Karan, U. (2020). Ayrımcılık Yasağının Hukuksal Çerçevesi, II. Uluslararası Ayrımcılık Konferansı, İstanbul, 19-25.
- Kelsen, H. (2013). Adalet Nedir?, Çev: Ali Acar, TBB Dergisi, (107), 431-454.
- Keyman, S. (1978). Hukuki Pozitivizm. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 35(1), 17-56.
- Kuhlmann, A. S., Bergquist, E. P., Danjoint, D., & Wall, L. L. (2019). Unmet Menstrual Hygiene Needs Among Low-Income Women, *Obstetrics & Gynecology*, 133(2), 238-244.
- Ma, G. (2004). China's Current Tax Expenditure System: Issues and Policy Options. *Tax Expenditures-Shedding Light on Government Spending through the Tax System: Lessons from Developed Transition Economies*, edited by Hana Polackova Bixi, Christian MA Valenduc, and Zhicheng Li Swift, The World Bank, 190-202.
- Meenakshi, N. (2020). Taboo in Consumption: Social Structure, Gender and Sustainable Menstrual Products, *International Journal of Consumer Studies*, 44(3), 243-257.
- Musgrave, R. M. & Musgrave, P. B. (1989). *Public Finance in Theory and Practice*, Fifth Edition, International Edition McGraw-Hill Book Company.
- Osayande, A. S., & Mehulic, S. (2014). Diagnosis and Initial Management of Dysmenorrhea, *American Family Physician*, 89(5), 341-346.
- Öztürk, İ., & Ozansoy, A. (2011). Ücret Gelirleri Üzerindeki Vergi Yükünün Analizi, *Maliye Dergisi*, 161(2), 197-214.
- periodtax.org (2022). (Erişim: 20.09.2022).

- Resmi Gazete. (2013). Anayasa Mahkemesinin 31/10/2013 Tarihli ve E: 2013/23, K: 2013/123 Sayılı Kararı, <https://www.alomaliye.com/wp-content/uploads/2015/07/anayasa-mahkemesi-karari-e-2013-23-eki.pdf>, (Erişim: 24.03.2023).
- Rodriguez, L. (2021). The Tampon Tax: Everything You Need to Know, <https://www.globalcitizen.org/en/content/tampon-tax-explained-definition-facts-statistics>, (Erişim: 14.03.2023).
- Rosen, H. S. & Gayer, T. (2010). Public Finance, International Edition McGraw-Hill Book Company.
- Saraç, Ö & Eroğlu A. (2021). Vergileme İlkelerinin Anatomisi: Tarihsel Kökenler ve Ülke Anayasaları Üzerine Değerlendirmeler, Efe Akademi Yayınları, İstanbul.
- Scala, F. (2020). The Gender Dynamics of Interest Group Politics: The Case of the Canadian Menstruators and the Campaign to Eliminate the “Tampon Tax”, The Palgrave Handbook of Gender, Sexuality, and Canadian Politics, 379-398.
- Schoep, M. E., Adang, E. M., Maas, J. W., De Bie, B., Aarts, J. W., & Nieboer, T. E. (2019). Productivity Loss Due to Menstruation-Related Symptoms: a Nationwide Cross-Sectional Survey Among 32 748 Women, *BMJ Open*, 9(6), e026186.
- Sever Ç. (2015). İdeolojik Bir Kavram Olarak Hukuki Eşitlik, Liberal Hakların, Hukukun ve Devletin Sınırları içinde Editör: Erdağ B., Notabene Yayınları, Ankara, 29-59.
- Spivack, C. (2021). Are Women Human? Tampon Taxes and the Semiotics of Exclusion, *Columbia Journal of Gender and Law*, 41(1), 190-197.
- Şahan, Ö. (2022). Vergilemede Eşitlik ve Adaleti Sağlamak: Makul Uyumlaştırma ve Pozitif Ayrımcılık Üzerine Kavramsal Bir Değerlendirme, *Vergi Sorunları Dergisi*, (407), 67-75.
- TDK. (2023), Genel Türkçe Sözlük, Türk Dil Kurumu, <https://sozluk.gov.tr>, (Erişim: 14.03.2023).
- TDV. (2000). İmtiyaz Madalyası, Türkiye Diyanet Vakfı: İslam Ansiklopedisi, 22. Cilt, İstanbul.
- TUIK. (2023). İstatistiklerle Kadın, 2022, <https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Istatistiklerle-Kadin-2022-49668>, (Erişim: 24.03.2023).
- Turanlı, K. (2020). Toplumsal Cinsiyete Dayalı Ayrımcılık, II. Uluslararası Ayrımcılık Konferansı, İstanbul, 99-103.
- Turner, B. (1997). Eşitlik, Çev: Bahadır Sina Şener, Ankara: Dost Kitabevi, Ankara.
- Uçar, İ. (2016). İdare Hukukunda Kamu Gücü Ayrıcalığı Kavramı ve Bir Kamu Gücü Ayrıcalığı Olarak Hukuka Uygunluk Karinesi, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 20(3), 331-373.
- UN (1949). The Main Types and Causes of Discrimination: Memorandum Submitted by the Secretary-General. Lake Success, NY: United Nations, Commission on Human Rights, Sub-commission on Prevention of Discrimination and Protection of Minorities.
- Vargün, B. (2021). Menstrüasyon ve Tabu, *Antropoloji*, (42), 1-10.
- Varikas E. (2015). Eşitlik, Eleştirel Feminizm Sözlüğü içinde, Hazırlayanlar: Hırata, H., Laborie, F., Le Doare, H., & Senotier, D. Çeviren: Acar Savran, G., Dipnot Yayınları, Ankara, 130-136.
- World Bank. (2022a). Menstrual Health and Hygiene, <https://www.worldbank.org/en/topic/water/brief/menstrual-health-and-hygiene>, (Erişim: 15.03.2023).

- World Bank. (2022b). Policy Reforms for Dignity, Equality, and Menstrual Health, <https://www.worldbank.org/en/news/feature/2022/05/25/policy-reforms-for-dignity-equality-and-menstrual-health>, (Erişim: 20.09.2022).
- Yazıcıoğlu, A. E. (2018). Pink Tax and the Law: Discriminating against Women Consumers, Routledge.
- Yücel, Y. F. (2010). Hak ve Menfaatler Üzerine Bir İnceleme, TBB Dergisi, 91(1), 335-357.
- Zülfüoğlu, Ö., & Yılmaz Soydan, N. T. (2019). Topluma Hizmet Uygulamaları Dersinin Maliye Bölümü Öğrencilerinin Erdemli Mal Ve Hizmetlere Bakış Açısı Üzerindeki Etkisi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, 41(1), 278-296.

© Submitted for possible open access publication under the terms and conditions of the Creative Commons Attribution (CC BY NC) license.
(<https://creativecommons.org/licenses/by-nc/4.0/>).

EXTENDED ABSTRACT

Debates on Financial Privilege and Financial Discrimination: Are Menstrual Products Merit Goods?

1. Introduction

In the process of financing public expenditures, the tax system determines the collection of these resources from the society. It can be said that the legal duties and regulations on the basis of the tax system express the obligation of the taxable group. In this context, it is a controversial issue in the literature whether the deviations in the tax system are "privilege" or "discrimination". It is very critical to reach a consensus on what the concepts of privilege and discrimination mean in terms of understanding the subject. When we focus on what these concepts basically connote, the concept of privilege appears as a "positive" concept and the concept of discrimination as a "negative" concept.

One of the most practical ways to understand the difference between fiscal privilege and fiscal discrimination is to look at tax expenditures. Tax expenditures mean that the government changes its tax obligations to achieve certain socio-economic goals (exception, exemption and reduction). In this context, tax expenditures of the government targeting certain groups and serving a socio-economic purpose in this area should be considered as practices that create privilege, not discrimination. Considering how tax expenditures are implemented in terms of ensuring justice and equality, and how the social and economic situation of the society is, it is critical that these practices have privileges for certain segments. For this reason, it is important to examine the subject that indirect taxes in the Turkish tax system contain "discriminatory" practices for certain groups. The ways and methods followed in the taxation process of "menstrual products", which is the subject of this study, is a proof of this kind of discrimination. In this context, the aim of the study is to draw attention to the situation that arises in the taxation of menstrual products and to discuss the need to eliminate this discrimination in the context of ways and methods. The main hypothesis of the study emphasizes that menstrual products are virtuous goods and evaluates tax expenditures in this context.

2. Data Set and Method

In this study, "descriptive analysis" and sometimes "thought experiment" methods were used. Descriptive analysis refers to the process in which objective evaluations are made based on observations and data during the detailed examination of a subject. It is very critical in terms of descriptive analysis to determine the characteristics of the examined subject, collect the data and evaluate it in the context of the main hypothesis. For this reason, a general evaluation was made in the context of the main hypothesis by collecting different data on the subject examined within the scope of the study.

The thought experiment method used in the study was used in the process of organizing and evaluating the integrity of the subject. In this context, different country applications and scenarios are emphasized in order to clarify the conceptual complexity of the subject examined, facilitate its understanding, and detail its logical consequences.

3. Empirical Findings

According to the findings obtained in this study, the need for menstrual products is not a "luxury" but a "mandatory". Accordingly, menstrual products, which are considered as mandatory needs in the context of the concepts of "privilege" and "discrimination" expressed at the beginning of the study, are very important for the biological needs of women. Moreover, the fact that menstruation is a biological process that is not based on "preference" and that it is lived with hygienic facilities in terms of public health has made the taxation of menstrual products controversial. Menstrual products, which should be considered as mandatory consumption goods, have caused protests on a

global scale as a "tampon tax" discourse by segments of society due to the fact that taxation in this area does not create a "privilege". Considering that the share of those who do not have access to menstrual products worldwide is 62 percent, it makes it mandatory to apply privileges in this area.

The findings that menstrual products should be evaluated within the scope of "virtuous goods" are also that these products are not luxury but mandatory. Accordingly, the increase in women's accessibility to menstrual products provides positive externalities in the fields of health and employment. At the same time, when considered in terms of female population, the benefit it provides to the society is considerably higher than the benefit it provides to the individual. As a result of not evaluating menstrual products within the scope of virtuous goods, it may cause the problem of "incomplete consumption" and cause negative situations in terms of women's health. In the literature, the situation of not being able to access menstrual products is called "menstrual poverty" and requires state intervention to solve this situation. As a result, it is necessary to reevaluate the taxes applied to these products in order to prevent menstrual poverty and to evaluate menstrual products within the scope of virtuous goods. In this context, in our country, these products are considered as "private goods" and cannot provide gender equality.

4. Discussion and Conclusion

At the beginning of the main points highlighted in this study is that menstrual products are virtuous goods, and therefore, what kind of path the government should follow in the context of tax expenditures in order to prevent menstrual poverty. In this context, the "national project proposal" presented within the scope of the study has a critical importance in the prevention of menstrual poverty and the evaluation of menstrual products as virtuous goods. The production of these products through public entrepreneurship has strategic importance in terms of regional development, especially employment.

As a result, the fact that menstrual products are not considered as virtuous goods causes many problems in the society. Chief among these problems is women's health and therefore public health. Due to the increase in income inequality due to existing production relations, the inability of women to access menstrual products in a healthy way should be considered as a public problem